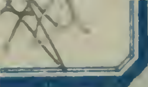

3 1761 06584579 4

Dansk Grammatik

til

Brug for Skoler

af

W. B. Bentzien,
residerende Capellan til Fredensborg, Asminderød og Grønholt Menigheder.

Tredie Oplag.

Kjöbenhavn.
Forlagt af Universitets-Boghandler C. A. Reitzel.
Trykt hos M. Birck & Comp.
1831.

Indledning.

§. 1.

Et Sprog er Indbegrebet af alle de Lyd, frembragte ved Taleredskaberne, hvoraf man i et menneskeligt Selskab har vedtaget at betjene sig for at udtrykke Følelser, Forestillinger og Begreber.

Disse Lyd kaldes Ord, og ere articulerede ɔ: bestaaende af flere enkelte Grundlyd, der udgjøre ligesom deres Led (articuli).

§. 2.

Det danske Sprog er det, som almindelig tales i Danmark, med Undtagelse af Lauenburg, Holsteen og en Deel af Schleswig, hvor der tales Tydsk, samt Færøerne og Island, hvilke hver have sit Sprog. — Det hører med til den gothiske Sprogstamme og nedstammer fra det gamle Nordiske eller ældre Islandske, som herskede i hele Skandinavien. Det er derfor nærmest beslægtet med det nyere Islandske og Svenske, fjernere med det Tydske, Hollandske og Engelske, men har i sin Udvikling ogsaa optaget adskillige Udtryk af det græske, latinske og franske Sprog.

Anmærk. I de forskjellige Provindser tales det i forskjellige Dialecter ɔ: Afvigelser fra det almindelig vedtagne Skriftsprog, der er Rettesnor for alle Dannedes Tale.

§. 3.

Den Videnskab, som lærer os at kjende den Form, Ordene have, og den Maade, hvorpaa de forbindes i Talen, kaldes **Grammatik**.

Fremstiller Grammatiken, hvad der, som grundet i al menneskelig Tænknings og Tales Natur, gjælder for alle Sprog, kaldes den **almindelig**. Fremstiller den derimod kun, hvad der iagttages og følges som Regel i et vist Sprog, kaldes den dette Sprogs særegne Grammatik.

Dansk Grammatik er den Videnskab, som lærer os at kjende den Form, Ordene have, og den Maade, hvorpaa de forbindes i det **danske** Sprog.

§. 4.

Ethvert, altsaa ogsaa det danske Sprogs Grammatik deler sig i 3 Hoveddele: Læren om Ordenes Form, Formlæren, Læren om Ordenes Dannelse, den etymologiske Deel, og Læren om Ordenes Forbindelse, Syntaxis. En ganske særegen Videnskab er Læren om Orthographien eller Retskrivningen, der giver Regler for, hvorledes det, Grammatiken lærer at være rigtig Tale, retteligst i Skrift skal betegnes.

Formlære.

1 Afsnit.

Om Ordenes Bestanddele og Inddeling.

§. 1.

Om Bogstaverne.

Et Bogstav er een af de Grundlyd, hvoraf Ordene bestaae, men betegner tillige det for denne Grundlyd vedtagne Tegn.

Samlingen af alle Bogstaver i et Sprog benævnes med det græske Navn Alphabet.

Bogstaverne i Danſken ere:

A.	Aa.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	K.
a.	aa.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.
L.	M.	N.	O.	P.	Q.	R.	S.	T.			
l.	m.	n.	o.	p.	q.	r.	s. ſ.	t.			
U.	V.	X.	Y.	Z.	Æ.	Ø.					
u.	v.	x.	y.	z.	æ.	ø.					

§. 2.

Om Bogstavernes Inddeling.

Bogstaverne deles i Vocaler ɔ: ſaadanne, ſom kunne udtales uden Hjælp af andre, og Conſonanter ɔ: ſaadanne, ſom kun kunne udtales ved Hjælp af en Vocal.

Tvende Vocallyd, der ere ſammenſmeltede til een, kaldes en Diphthong.

§. 3.

Om de enkelte Vocaler.

De enkelte Vocaler i Danſken ere:

a, e, i, o, u, y, æ, aa, ø.

De udtales ſnart ſom lange, f. Ex. i Stat, Steen, Strid, Blod, Stud, Tyv, Væg, Traad, Dør, ſnart ſom korte, f. Ex. i Stad, ved, Slid, Slot, Bud, Tryk, Værk, Aand, Bøn.

Mærk. 1. Hvor Vocalerne e, i, u ſkulle udtales ſom lange, ere de gjerne i alle oprindelig danſke Ord fordoblede i Midten af en Stavelſe, naar denne ikke endes paa b, d, g, v. f. Ex. Green, Viin, Huus. I Enden af en Stavelſe er derimod kun e fordoblet, f. Ex. i ſee, lee, da det er den eneſte Vocal, der i dette Tilfælde kan være kort, ſaaſom i Stavelſe, Røgelſe. De øvrige ere altid lange, naar de ende Stavelſen, f. Ex. Bi, Tro, Hu, By, Træ, Taa, hvilket ofte betegnes ved Tilføielſen af et e, ſom ikke udtales og derfor kaldes ſtumt. f. Ex. ſtaae, gaae.

Mærk. 2. Vocalerne a, æ, aa have kun een Grundlyd; e, i, o, u, y, ø derimod have ſnart en lavere eller aaben Lyd, ſom i let, lidt, godt, Grund, Tryk, gjør, ſnart en høiere eller lukket, ſom i led, lid, god, Gud, tyk, gjøer.

Mærk. 3. Profeſſor Raſk antager et andet Tegn for aa-Lyden, å, og et dobbelt for den dobbelte ø-Lyd, ö for den aabne og ø for den lukkede. Han deler Vocalerne i de haarde, a, aa, o, u, e, og de bløde, æ, ö, ø, y, i. Vocalfordobling anvender han ikke.

§. 4.

Om Diphthongerne.

Som Diphthonger i Danſken anføres ſædvanlig:

ai, ei, oi, øi, au, eu, ou, ui.

De udtales ved en hurtig Sammensmelten af de to Vocallyd, hvoraf de bestaae. Hyppigt forekomme kun au, ou, ei, øi, f. Ex. flau, Toug, Eie, Øie; sjældnere de øvrige, og meest i fremmede Ord, f. Ex. Mai, Europa, Konvoi. ui forekommer kun i hui, huie, Huien. Flere have ellers nægtet Diphthongernes Tilværelse i det danske, ligesom i det svenske Sprog.

§. 5.

Om Consonanterne.

Consonanterne i Dansken ere:

b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ſ, t, v, x, z.

De kunne inddeles efter de Taleredskaber, ved Hjælp af hvilke de udtales, i

1) Tungebogstaver, d, t, l, n, r,
2) Læbebogstaver, b, p, v, f, m,
3) Ganebogstaver, g, k, q, j, x,
4) dem, der udtales ved Tungen og Tænderne, s, z, og
5) Aspirationen h, der frembringes ved Lungen og ikke høres foran Consonanterne, undtagen j og v, især efter Jydernes Udtale.

B, d, g og v ere bløde, svagttonende, hvorfor de i Udtalen ofte ikke høres, f. Ex. i Puds, Pige, Gulv, ofte fordreies, f. Ex. i Vogn (Vovn), Bøger (Bøier). De tilsvarende skarpe eller haardttonende ere p, t, k, f.

Fra fremmede Sprog ere optagne:

1) C, c, der foran a, o, u læses som k, f. Ex. Carnaval, Correspondent, Cujon, men foran

e, i, y, æ, ø som s. f. Ex. Centrum, Cicero, Cyniker, Cæcilie, Cølibat. Dog undtages enkelte Navne, saasom Cöln, Cüstrin. Foran en Consonant udtales det som k. f. Ex. Cneius. Ch udtales som k. f. Ex. China, Christian.

2) Q, q, der kun er en særskilt Betegnelse for K-Lyden, naar den kommer foran v, først optagen fra det latinske Sprog, siden brugt i oprindelig danske Ord. f. Ex. Qvadrat, Qvinde.

3) Z, der udtales som ds eller ts. f. Ex. Lazarus. Det kaldes derfor et Dobbeltbogstav, ligesom x, der lyder som gs eller ks. f. Ex. strax, Lax.

Anmærk. 1. I adskillige fremmede Ord er den for Grundsproget eiendommelige Skrivemaade beholdt, hvorfor Vocaler og Consonanter maae udtales saaledes, som de udtales i det Sprog, hvortil Ordet egentlig hører. f. Ex. Attachement, genere, jalour, Tours, Couleur, Chapeau, Newton. I de fra Latinen optagne Ord læses t foran i, naar derpaa følger en Vocal, som ts. f. Ex. Nation, Motion.

Anmærk. 2. Prof. Rask anseer c, q, x, z for aldeles overflødige Bogstavtegn, og skriver de fremmede Ord efter den Udtale, de have i Dansken.

§. 6.

Om Stavelser.

Saamange Bogstaver, som paa eengang udtales sammen, udgjøre med hinanden en Stavelse.

Ingen Stavelse har meer end een Vocallyd. Er Vocaltegnet fordoblet, da er det blot for at vise, at Lyden skal udtales lang, f. Ex. Steen, og, skjøndt Diphthongerne skrives med to Vocaltegn, ansees de som een Vocallyd, f. Ex. Høide.

§. 7.

Om Ordenes Inddeling.

Ordene kunne deles:

A. Med Hensyn paa deres Stavelseantal, i
Eenstavelsesord, som bestaae af een Stavelse, f. Ex. Gud, og
Fleerstavelsesord, som bestaae af flere Stavelser, f. Ex. Guddommelighed.

B. Med Hensyn paa deres Dannelse, i
a) Stamord, som ikke ere afledede af andre, f. Ex. Mand, og
Afledsord, som ere afledede af Stamordene, f. Ex. mandig, Mandighed; i
b) enkelte, som ikke lade sig opløse i flere, f. Ex. Stat, og
sammensatte, som lade sig opløse i flere enkelte. f. Ex. Statsmand.

C. Med Hensyn paa deres Bøining o: Forandring i Form, i
bøielige, der kunne forandre deres Form, og
ubøielige, der stedse blive uforandrede.

D. Med Hensyn paa deres Betydning, i Substantiver, Artikler, Adjectiver, Pronomer, Numeraler, Verber, Adverbier, Præpositioner, Conjunctioner, Interjectioner. De 3 sidste Klasser ere aldeles ubøielige, de øvrige derimod meer eller mindre bøielige; alle tilsammen udgjøre Taledelene.

Mærk. 1. Ordene kunne bruges enten i deres egentlige, oprindelige Betydning eller i en heraf udledet, sædvanlig mindre sandselig, som kaldes figurlig. f. Ex.

Han har en herlig Udsigt over Søen. Han har ingen Udsigt til at blive Noget.

Mærk. 2. Ord, der betegne samme Hovedbegreb, men forskjellige Bibegreber, kaldes Synonymer. f. Ex. kjøn, skjøn, smuk, yndig.

---

2 Afsnit.

Om de enkelte Ordklasser eller Taledele.

I. Om Substantivet.

§. 1.

Om Substantivernes Begreb.

Et Substantiv er et Ord, som er Navn paa en Person, en Ting eller et andet selvstændigt Begreb: f. Ex. Menneske, Bord, Dyd.

Mærk. 1. Uegentlige Substantiver kaldes derfor alle de Ord, der, skjøndt de efter deres Natur betegne noget Uselvstændigt, dog ere brugte for at betegne noget Selvstændigt. f. Ex. Den Retskafne erhverver sig Alles Tillid. At lyve er ei min Vane. Enhver elsker Sine. Mit Ja er ligesaa godt, som dit Nei. Dette Men er et slemt Ord.

§. 2.

Om Substantivernes Inddeling.

Substantiverne benævne enten Noget, det blot tænkes som selvstændigt, saasom en Handling, Tilstand, Egenskab, og kaldes da abstracte, f. Ex. Løben, Soven,

Hurtighed, Godhed, Retskaffenhed; eller Noget, der virkelig er til som selvstændigt og kan iagttages ved Sandserne, og kaldes da concrete. f. Ex. Menneske, Dyr, Stol.

De concrete Substantiver ere fremdeles enten særegne Benævnelser paa enkelte Gjenstande, saa ofte disse særskilt skulle betegnes, og kaldes da Egennavne, Proprier, f. Ex. Frederikshald, Kjøbenhavn, Hans, Peter; eller fælleds Benævnelser for alle af samme Art eller Slags, og kaldes da Fællednavne, Appellativer. f. Ex. By, Mand, Menneske. — Stundom betegne de en heel samlet Mængde, en sammenhængende utællelig Masse, og kaldes da Collectiver, Samlingsnavne, f. Ex. Mad, Kjød, Rug, Byg, Guld, Sølv, Klæde, Tøi, Iis, Snee, og i Almindelighed Navne paa Næringsmidler, Producter, Materier og Arter, hvoraf Noget bestaaer, o. s. v.

Mærk. 1. Mange Egennavne indeholde i sig den Arts Navn, hvor de høre til. f. Ex. Ørnebjerget, Samsøe. De kaldes derfor af Nogle Halvproprier.

Mærk. 2. Eet og samme Ord kan bruges baade som Collectiv og Fællednavn. f. Ex. Korn, brugt om hele Massen, er et Collectiv, men om det enkelte Korn, som udtærskes af Aret, et Fællednavn.

Som særegne Arter af Substantiver kunne ogsaa omtales Formindskelsesnavne, Diminutiver, der udtrykke et formindsket Begreb, f. Ex. Billing, Kylling, Lærling, Faerlille, Moerlille; Patronymica, der vise, fra hvem Nogen nedstammer, f. Ex. Pedersen (Peders Søn), Hansen (Hanses Søn), Peliden (Søn af Peleus), og Folkenavne, gentilia,

der vise, fra hvad Land, hvad Folk Nogen er. f. Ex. en Svensker, en Tydsker.

§. 3.
Om Substantivernes Kjøn.

Alle Substantiver ere henførte under visse Klasser, som kaldes Kjøn, genera. Til Grund herfor ligger Naturens Inddeling af de selvstændige Ting. Thi, ligesom alle levende Gjenstande henføres enten til Han- eller Hunkjønnet, alle livløse slet intet Kjøn have, saaledes henførtes ogsaa Substantiverne, eftersom de benævnede Gjenstande af disse forskjellige Klasser, til et antaget grammaticalsk Han- Hun- eller Intetkjøn, genus masculinum, foemininum, neutrum, og, naar de betegnede Gjenstande baade af Han- og af Hunkjønnet, eller Kjønsforskjelligheden ikke paaagtedes, til et antaget Fælledskjøn, genus commune. Imidlertid er i Sprogenes Udvikling Ordkjønnet ikke ene bestemt efter Bemærkelsen, men ofte afveget herfra, endog i ganske modsat Retning. Det kjendes derfor i de fleste Sprog ogsaa af Endelsen, og undertiden, som i Dansken er Tilfældet, af de tilføiede Artikler, skjøndt disse ikke bestemme Kjønnet, men tvertimod ere afhængige deraf.

§. 4.
Om de danske Substantivers Kjøn.

For de danske Substantivers Kjøn lade sig give følgende almindelige Regler, hvilke dog ikke indbefatte alle Ord, men overlade Meget til Øvelse at lære.

A. Til Hankjønnet henregnes de faa Substantiver, der udtrykkelig betegne levende Væsner af den mand-

lige Slægt. f. Ex. Mand, Fader, Hingst, Tyr.

B. Til Hunkjønnet henregnes de til disse svarende, der udtrykkelig betegne levende Væsner af den qvindelige Slægt. f. Ex. Kone, Moder, Hoppe, Ko.

Mærk. 1. Undtagelser ere Mandfolk og Fruentimmer, der begge høre til Intetkjøn.

Mærk. 2. Han- og Hunkjønsordene ere ofte af ganske forskjellig Oprindelse, som de anførte; ofte ere de sidste dannede af de første ved Afledning, f. Ex. Sanger Sangerinde Sangerske, Læser Læserinde, Forfører Forførerske, Frænde Frænke, Pog Pige, Karl Kjærling, eller Kjønsforskjellen er angiven ved Sammensætning. f. Ex. Hankat Hunkat, Bondemand Bondekone. Mange Proprier have ganske særegne Hunkjønsendelser. f. Ex. Carl Caroline, Frederik Frederikke, Alf Alfhild eller Alvilde.

C. Til Fællesskjønnet henregnes:

a) de fleste Substantiver, som bruges om levende Væsner og ikke bestemt angive Kjønsforskjellen. f. Ex. en Fugl, en Fisk.

Mærk. Herfra undtages især saadanne, som ere ganske almindelige Benævnelser paa Gjenstandene, betragtede aldeles uden Hensyn paa Kjønsbegreb, og som derfor høre til Intetkjøn. f. Ex. et Menneske, et Barn, et Væsen, et Dyr, Qvæget.

b) Træers og Planters Navne. f. Ex. en Eg, en Bøg, en Rose.

Mærk. Hovedarternes Benævnelser, Træ, Græs, Straa, Rør, høre til Intetkjøn.

c) Egenskabssubstantiver paa e, de, dom, hed, skab.

f. Ex. en Varme, en Høide, en Manddom, en Dumhed, en Ondskab.

d) Handlingssubstantiver paa else, en, ing, sel, st, t. f. Ex. en Styrelse, en Løben, en Læsning, en Færsel, en Fangst, en Vært.

Mærk. Han= Hun= og Fælledskjønsordene modtage alle Artiklerne en og den.

D. Til Intetkjønnet henregnes:

a) Metallers, Bogstavers, Landes og Stæders Navne. f. Ex. det røde Guld, det store A, det fredelige Danmark, det folkerige London.

b) Alle andre Taledele, der staae brugte materialiter som Substantiver. f. Ex. dette en er en Artikel.

c) Substantiverne paa eri og ie. f. Ex. et Tyveri, et Bryderi, et Abbedie.

Mærk. De paa ie, som komme af den latinske Endelse ia, især videnskabelige Benævnelser, høre til Fælledskjøn. f. Ex. Colonie, Theologie, Philosophie, Theorie.

d) Substantiver, som ere dannede af Verber ved at bortkaste et e. f. Ex. et Kast af at kaste, et Skrig af at skrige.

Mærk. 1. Undtagelser ere de paa ang og gt, hvilke høre til Fælledskjøn, f. Ex. en Klang, en Sang, en Tugt, tilligemed nogle faa andre. f. Ex. en Hjælp, en Strid, en Drik o. s. v.

Mærk. 2. Alle Intetkjønsord modtage Artiklerne et og det.

§. 5.

Fortsatte Bemærkninger om de danske Substantivers Kjøn.

Adskillige Ords Kjøn er aldeles ikke bestemt.

Man siger baade en Telt og et Telt, en Fabrik og et Fabrik, en Trold og et Trold.

Adskillige Ords Kjøn har i Sprogets Udvikling forandret sig. Nu siges et Bogstav; men at tage Noget efter Bogstaven er en Levning fra en ældre Tid. Nu siges en Taage; men i Talemaaden hedder det, at gaae i Taaget.

Adskillige Ord endelig, som baade i Form og Bemærkelse paa det Nøieste ligne hinanden, ere uden nogen angivelig Grund af forskjelligt Kjøn. f. Ex. en Hest et Faar, en Gaard et Huus, en Stue et Kammer, Rugen Bygget. For disse lade sig ingen Regler give.

Følgende Substantiver have forskjellig Bemærkelse, eftersom de henhøre til Fælleds- eller til Intetkjønnet.

Fælledskjøn.	Intetkjøn.
en Aas (Bjergaas).	et Aas (Madding, Lokkemad).
en Ark (Noahs Ark).	et Ark (Papir).
en Bid (det, som afbides).	et Bid (Handlingen at bide).
en Birk (en Træart).	et Birk (en Landsinddeling).
en Bo (Bolig, og i Sammensætning Beboer, f. Ex. Landbo, Nordbo).	et Bo (Bohave, Indbo).
en Bord (Kant, Bræmme).	et Bord (et Meubel).
en Borg (et Slot).	et Borg (et Laan; at tage paa Borg).
en Digt (Opdigtelse).	et Digt (Arbeide af en Digter).
en Fløi (af en Armee).	et Fløi (af en Bygning).

en Flor (Blomstren, Velstand).	et Flor (en Art Tøi).
en Frø (et Dyr).	et Frø (som saaes).
en Fyr (en ung Mandsperson).	et Fyr (som antændes for Søfarende).
en Følge (Virkning af en Aarsag).	et Følge (en Række af Følgende).
en Gran (Træarten).	et Gran (en ubetydelig Deel).
en Hagel (det Naturphænomen, at det hagler).	et Hagel (et Hagelkorn).
en Hold (Varighed, Styrke).	et Hold (f. Ex. i Ryggen).
en Iver (Anstrængelse).	et Iver (paa en Ko).
en Klap (f. Ex. paa et Chatol, en Fløite).	et Klap (paa Kinden).
en Kuld (Kulde, Frost).	et Kuld (Afkom af samme Ægteskab, Yngel).
en Led (Kant, Stilling, f. Ex. paa den Led).	et Led (et Ledemod, Led i en Kjæde).
en Leie (Betaling for det, som er leiet).	et Leie (at ligge paa).
en Lem (en Luge, f. Ex. for en Kjælder).	et Lem (en Deel af Legemet).
en Lod (Skjæbne, Deel).	et Lod ($\frac{1}{32}$ Pund).
en Læg (paa Benet).	et Læg (en Folde paa en Kjole).
en Mode (Skik, Brug).	et Mode (Sammenkomst, f. Ex. Landemode).
en Mor (en Neger; ogsaa Sumpjord, Moseland).	et Mor (et Slags Silketøi).
en Muk (en Hestesygdom).	et Muk (f. Ex. at understaae sig at give et Muk fra sig).

en Nød (Frugten).	et Nød (Slagteqvæg).
en Nøgle (f. Ex. til en Laas).	et Nøgle (Traad, Garn).
en Punct (Post, Gjenstand).	et Punct (en Prik).
en Raad (om Personer, f. Ex. Justitsraad).	et Raad (som gives til Efterlevelse; ogsaa en Raadsforsamling).
en Riis (Planten).	et Riis (til at straffe med).
en Segl (en Lee).	et Segl (paa et Brev).
en Sigte (et Renseredskab).	et Sigte (f. Ex. paa et Gevær).
en Skjold (paa et Stykke Tøi).	et Skjold (et Forsvarsvaaben).
en Skraa (Tobak).	et Skraa (til at skyde med).
en Skrift (Række af sammenskrevne Bogstaver).	et Skrift (Værk af en Forfatter).
en Snært (paa en Pidsk).	et Snært (med en Pidsk).
en Sold (Løn).	et Sold (at sigte med).
en Spand (at bære Vand i).	et Spand (Heste, ogsaa et Maal).
en Stift (et lidet Søm).	et Stift (en større Landsinddeling).
en Støv (om en Mængde, f. Ex. her er megen Støv.	et Støv (om en begrændset Masse, f. Ex. her gjemmes Støvet af N. N.).
en Søm (paa Sytøi).	et Søm (af Jern).
en Ting (Sag, Gjenstand).	et Ting (Rettergangssted).
en Træk (Trækvind).	et Træk (Handlingen at trække; ogsaa Træk i Spil, i Charakteren, i Ansigtet).
en Tryk (i Bøger).	et Tryk (Handlingen at trykke).

en Trods (Modstriden).	et Trods (Bagage).
en Vaar (Foraar).	et Vaar (Pudevaar).
en Værge (Formynder).	et Værge (Vaaben, Gjemmested).
en Værk (Smerte i Lemmerne).	et Værk (Arbeide).
en Væv (Maskinen, hvorpaa der væves).	et Væv (det, som er vævet).
en Æg (paa en Kniv).	et Æg (af en Fugl, en Fisk).
en Æsel (Skjeldsord).	et Æsel (Dyrearten).
en Øre (en Mynt).	et Øre (et Lem).

Mærk. Forskjellige ogsaa i Udtalen og derfor ikke anførte ere en Brud (Fruentimmer, som skal giftes), et Brud (som brydes); en Nød (Gjenvordighed) o.s.v.

§. 6.

Om Substantivernes Talbøining.

I de fleste Sprog gjøres Forskjel paa, om Substantiverne, naar de ere Navne paa Gjenstande, som kunne tælles, benævne een Gjenstand eller flere. I Almindelighed antages derfor 2 Tal, Enkelttallet, numerus singularis, og Fleertallet, numerus pluralis, og for at betegne disse bøies sædvanligviis Substantiverne, ɔ: forandres i deres Form, f. Ex. Bog, Bøger, skjøndt undertiden nogle blive uforandrede, og Fleertalsbegrebet blot tilkjendegives ved de tilføiede Tillægsord og Prædicaters Fleertalsform. f. Ex. eet Lys, flere Lys.

Mærk 1. I Fleertallet bruges ikke:

a) Egennavne, fordi de kun betegne een enkelt Gjenstand,

b) Collectiver, fordi de betegne en utællelig samlet Masse,

c) endeel abstracte Substantiver, der betegne en Egenskab, Handling eller Tilstand, som overalt, hvor den findes, er den samme. f. Ex. Godhed, Retfærdighed, Viisdom, Gjøren, Laden, Smag o. s. v.

Anm. 2. Naar Egennavne og Collectiver derimod blive til Fællesnavne, bruges de i Fleertallet. f. Ex. Der gives ikke mange Londoner (store Stæder, som London). Vinene (Viinsorterne) ere af forskjellig Godhed.

Anm. 3. Nogle Substantiver bruges ikke i Enkelttallet, fordi de intet Enkelttalsbegreb have. f. Ex. Forældre, Løier, Sødskende, Kaar, Penge, Kopper, Stunder, Indvolde, Sæder, Klæder o. s. v.

§. 7.

Om de danske Substantivers Talbøining.

De danske Substantiver, hvis Fleertalsformer dannes af Enkelttalsformen ved Endetillæg, tilføie:

1) e. Dette er Tilfældet med de Substantiver, som ende sig paa de tonløse Endestavelser er og dom, samt med endeel Eenstavelsesord, som ikke forandre Vocalen i Fleertallet. f. Ex. Rytter Ryttere, Helligdom Helligdomme, Huus Huse, Lov Love. Derimod And Ænder, Haand Hænder.

2) er. Dette er Tilfældet

a) med alle Substantiver, der endes paa en Vocal. f. Ex. By Byer, Bi Bier, Træ Træer, Jomfru Jomfruer.

Anm. 1. Substantiver paa e tilføie blot Bogstavet r. f. Ex. Menneske Mennesker.

Anm. 2. Aldeles uregelrette ere: Øre Øren, Øie Øine eller Øien, Oxe Øxne. Dog siges ogsaa Ører, Oxer. Høns er et Collectiv og ikke Fleertal af Høne, hvilket hedder: Høner.

b) Med alle Fleerstavelsesord af fremmed Herkomst, der have følgende lange eller dog betonede Endestavelser:

al, eel, ol; f. Ex. General Generaler, Kameel Kameler, Viol Violer;

an, in, on, un; f. Ex. Altan Altaner, Gardin Gardiner, Citron Citroner, Basun Basuner;

ar, eer, ir, or, ur; f. Ex. Husar Husarer, Charakteer Charakterer, Papir Papirer, Major Majorer, Figur, Figurer;

at, et, ot; f. Ex. Placat Placater, Planet Planeter, Komet Kometer, Patriot Patrioter;

ent, ant; f. Ex. Student Studenter, Pedant Pedanter;

ast, ist, ak; f. Ex. Phantast Phantaster, Bassist Bassister, Kosak Kosakker.

Anm. Fremmede Ord, som have beholdt deres Stamsprogs Endelser, bortkaste disse foran den danske Fleertalsendelse, naar de ei have Tonen. f. Ex. Collegium Collegier, Camillus Camiller. Derimod Romulus Romulusser.

c) Med Substantiver, som have de korte Endestavelser el, en, hed, ing, or, der forlænges i Fleer-

tallet, og ſkab, ſamt med nogle Eenſtavelſesord, ſom forandre Vocalen i Fleertallet. f. Ex. Regel Regler, Lagen Lagner, Dumhed Dumheder, Skabning Skabninger, Doctor Doctorer, Professor Professorer, Venſkab Venſkaber.

Mærk. Brædt har i Fleertallet Bræder. Nogle paa el tilføie blot e. f. Ex. Himmel Himle, Djævel Djævle.

Ved begge disſe Dannelſesmaader maa mærkes:

A. Adſkillige danſke Stamord paa el, en, er miſte i Fleertallet det e, ſom gaaer foran l, n og r. f. Ex. Fader Fædre, Engel Engle, Væſen Væsner. Dog beholdes det i de Subſtantiver paa er, ſom betegne handlende Perſoner eller ere Navne paa Nationer og Haandværkere, og i nogle faa andre. f. Ex. Læſer Læſere, Tydſker Tydſkere, Skræder Skrædere, Borger Borgere, Pulver Pulvere.

B. I Subſtantiver, hvis Endeſtavelſe er kort og betonet, og i Subſtantiver paa en og s med foregaaende Vocal, om endog Endeſtavelſen ikke er betonet, fordobles Endeconſonanten foran Fleertalsendelſen. f. Ex. Dom Domme, Hat Hatte, Søn Sønner, Ven Venner, Sokrates Sokratesſer.

C. Ofte forandres Vocalerne a, aa, o til æ og ø. f. Ex. Fader Fædre, Moder Mødre, Taa Tæer.

Men mange Subſtantiver, iſær Eenſtavelſesord, faae i Danſken intet Endelſetillæg i Fleertallet. f. Ex. Fruentimmer, Tilfælde, Aag, Aar, Brok, Brød, et Brud, Daad, Duun, Dyr, Faar, Fald,

Fjed, Haar, Hug, Kast, Kjøn o. s. v. Af disse forandre kun Mand Mænd, Gaas Gjæs, Barn Børn Vocalen i Fleertallet.

Anm. Adskillige Ord faae en forskjellig Fleertalsendelse, eftersom de forandre deres Betydning. f. Ex. Skat Skatte (Rigdomme), Skatter (Afgifter).

§. 8.

Om Substantivernes Casusbøining.

Substantiverne kunne i Talen komme til at staae i visse Forhold til andre Ord. Disse Forhold kaldes Casus, og udtrykkes deels ved Endelser, deels ved egne Forholdsord, Præpositioner, deels og ved Ordenes Stilling, Constructionen. De sædvanligst forekommende Casus ere:

Nominativ, naar Substantivet benævner den Gjenstand, hvorom Noget udsiges, eller det, Noget er eller bliver. f. Ex. Karlen er Soldat.

Genitiv, naar det benævner den Gjenstand, som eier Noget, hvortil det hører, eller i Almindelighed tjener til at fuldstændiggjøre et andet Ords Begreb. f. Ex. Mandens Bog, Homers Værker, Frankerigs Konge.

Dativ, naar det benævner den Gjenstand, for hvem Noget skeer. f. Ex. Jeg gav Manden Bogen.

Accusativ, naar det benævner den Gjenstand, hvorpaa en Handling gaaer ud. f. Ex. Faderen slog Sønnen.

Vocativ, naar det benævner den Gjenstand, som tiltales. f. Ex. Gode Gud!

Ablativ, naar det benævner Midlet, hvorved, Aarsagen, hvorfor, Stedet, hvorpaa, Tiden, hvori Noget er eller skeer. f. Ex. Han slog ham med Stokken; han gjorde det af Trang; han boer paa Landet i Sommer.

At bøie et Ord i Casus ɔ: forandre dets Endelse efter de forskjellige Forhold, hvori det kan staae, kaldes at declinere det.

§. 9.

Om de danske Substantivers Casusbøining.

De danske Substantiver staae i deres oprindelige Form i Nominativ. Af de øvrige 5 Forhold betegnes kun Genitiv ved et særegent Endelsetillæg, de andre udtrykkes ved Præpositioner og Construction. f. Ex.

Nom. Mennesket er Jordens ypperste Skabning.

Genit. Menneskets Bestemmelse er Fremgang i Fuldkommenhed.

Dativ. Gud har indrettet Mennesket Alt paa det Bedste, eller Alt paa det Bedste for Mennesket.

Accus. Gud har skabt Mennesket.

Vocativ. O Menneske! Hvi synder du saa ofte mod Gud?

Abl. Ved Mennesket er det Herligste ofte udrettet.

Genitiv dannes i Dansken ved at tilføie til Nominativs uforandrede Form s eller es.

s tage til sig

a) alle Substantiver, som endes paa en Consonant, undtagen s og x, f. Ex. Mand Mands, Barn Barns;

b) alle, som endes paa Vocalen e, f. Ex. Menneske Menneskes, og fremmede Ord, især Egennavne, som endes paa en Vocal, f. Ex. Livia Livias, Cicero Ciceros;

c) alle Genitiver i Fleertallet, undtagen hvor Fleertalsnominativet ender sig paa s, f. Ex. Mennesker Menneskers, Bønder Bønders, Borde Bordes; men Muus Muses, Lys Lyses.

es tage til sig

a) alle Substantiver, som endes paa s og x, f. Ex. Huus Huses, Sax Saxes;

b) alle oprindelig danske Substantiver, som endes paa en Vocal, e undtagen. f. Ex. By Byes, Træ Træes, Bro Broes.

Mærk. 1. Substantiverne paa sk, sp, st faae undertiden i daglig Tale es i Genitiv. Saaledes høres f. Ex. Fiskes, Bispes, Præstes. Men bedre søger man at undgaae de ildelydende regelrette Genitiver Fisks, Bisps, Præsts ved Omskrivning.

Mærk. 2. Substantiverne paa as, es, os, us fordoble Endeconsonanten s foran Genitivsendelsen es. f. Ex. Glas Glasses, Darius Dariusses. Dog undgaaer man ogsaa heller disse Genitiver ved Omskrivning. Nogle have apostropheret denne Endelse. f. Ex. Darius's.

II. Om Artiklen.

§. 1.

Om Artiklernes Begreb og Inddeling.

En Artikel er et Ord, som viser, om Substantivet er brugt om en hvilkensomhelst ubestemt Gjenstand af en heel Art eller Slægt, eller om en vis bestemt Gjenstand, der ikke kan være nogen anden. I første Tilfælde kaldes Artiklen ubestemt, i sidste bestemt.

Den ubestemte Artikel gjør Benævnelsen paa en heel Art til Navn paa den enkelte Gjenstand, uden at bestemme, hvilken man mener. f. Ex. Jeg har seet en Mand ɔ: en hvilkensomhelst af det hele Mandkjøn.

Den bestemte Artikel derimod tilkjendegiver, at Gjenstanden paa een eller anden Maade forud er bleven bestemt, saa at man ei kan tvivle om, hvilken der menes. f. Ex. Jeg har seet Manden ɔ: en vis bestemt Mand, som jeg enten før har seet, hørt om eller talt med o. s. v.

§. 2.

Om den ubestemte Artikel i det danske Sprog.

Den ubestemte Artikel hedder i Dansken, naar den føies til Substantiver af Han-, Hun- og Fælledskjøn, en, naar den føies til Substantiver af Intetkjøn, et. I Fleertallet bruges den ikke. Den staaer altid foran Substantivet. f. Ex. En Mand, et Menneske.

Mærk. 1. Denne Artikel er egentlig Talordet een, eet, kort udtalt, fordi det blot bruges til at udpege en enkelt ubestemt Gjenstand, uden at lægge videre Vægt paa Taleenheden.

Mærk. 2. Substantivernes ubestemte Fleertal bruges uden Artikel. f. Ex. Mennesker.

§. 3.

Den bestemte Artikel i Dansken er to Slags:

1) Substantivernes, som bruges, naar intet Adjectiv gaaer foran Substantivet, og bestaaer i de korte Endestavelser en, der føies til Han-, Hun- og Fælledskjønsord i Enkelttallet, et, der føies til Intetkjønsord i samme Tal, og ne eller ene, der føies til Substantiver af alle Kjøn i Fleertallet. f. Ex. Manden, Huset, Mændene, Husene.

2) Adjectivernes, som bruges, naar Substantivet har et Adjectiv foran sig, og i Enkelttallet foran Han-, Hun- og Fællédskjønsord hedder den, foran Intetkjønsord det, og i Fleertallet foran Ord af alle Kjøn de. f. Ex. den gode Mand, det gode Huus, de gode Mænd, de gode Huse.

Mærk. 1. Substantivernes Artikel har egentlig sin Oprindelse af det Pronomen hiin, hiint, hine, som føiedes bag efter Substantivet. f. Ex. Mandhiin, kort udtalt Mandhin, Mandhen, Manden. — Adjectivernes Artikel er egentlig det demonstrative Pronomen, der har mistet sin Tone.

Mærk. 2. Endes Substantivet i Enkelttallet paa e, da bestaaer Substantivernes bestemte Artikel blot i de tilføiede Bogstaver n og t. f. Ex. Hede Heden, Æble Æblet. De Substantiver, som danne deres Fleertal ved Endetillæg af e, r, eller er, lægge som Artikel blot ne til Fleertalsformen. De derimod, som intet Endetillæg have i Fleertallet, tilføie ene. f. Ex. Æbler Æblerne, Huse Husene, Muus Musene, Baand Baandene. Undtagelse er Mennesker Menneskene.

Mærk. 3. Substantiver paa el og en kunne sædvanligviis i Enkelttallet baade beholde og miste det e, som

gaaer foran l og n, naar de faae Substantivernes Artikel i Enden. f. Ex. Djævelen og Djævlen, Lagenet og Lagnet. Dog siges hyppigst Templet, Rædselen. I Fleertallet tilføies altid Artiklen til den forkortede Fleertalsform. f. Ex. Djævlene, Lagnerne.

Mærk. 4. Substantiverne paa er miste aldrig det e, som gaaer foran r i Enkelttallet. De derimod, som ellers forkortes i Fleertallet, (see Pag. 19. A.) beholde ligeledes denne Forkortelse, naar de faae Artiklen. f. Ex. Fader Fædre, Faderen Fædrene. Men de, som ellers ikke forkortes i Fleertallet, bortkaste foran Artiklen det sidste e, som udgjør Fleertalsendelsen. f. Ex. Læser Læsere, Læseren Læserne.

Mærk. 5. De Substantiver, som fordoble Endeconsonanten foran Fleertalsendelsen, (see Pag. 19. B.) fordoble den ogsaa, naar de faae Substantivernes Artikel i Enden. f. Ex. Dom Dommen, Hat Hatten, Søn Sønnen, Ven Vennen.

III. Om Adjectivet.

§. 1.

Om Adjectivernes Begreb og Inddeling.

Et Adjectiv er et Ord, som angiver enten en Egenskab eller en udvortes Omstændighed i Forbindelse med en Person, en Ting eller et andet selvstændigt Begreb. f. Ex. sort, hvid, flittig, doven.

Mærk. Egentlige Adjectiver kaldes kun de, som angive Egenskaber, hvorved en Gjenstands eller et Begrebs Natur bestemmes. f. Ex. ond, stor, rød, god, værdig, høi. Uegentlige Adjectiver kaldes derimod de, som angive en udvortes Omstændighed, f. Ex. en Tals-, Ordens- eller Stedsbestemmelse

o. s. v. Disse faae særskilte Benævnelser, saasom Artikler, Numeraler, adjectiviske Pronomer, Participier, og afhandles hver paa sit Sted.

Adjectiverne kunne deles i absolute, som i sig selv indbefatte et fuldstændigt Begreb, f. Ex. ond, god, og relative, der for at fuldstændiggjøres kræve et Object. f. Ex. Manden er den Ære værdig; han er mig tre Rigsdaler skyldig.

Adjectiverne kunne bruges enten conjunctivt, som Tillægsord til deres Substantiver, f. Ex. en god Mand, eller disjunctivt, som Prædicat dertil, Noget, der udsiges derom, f. Ex. Manden er god, eller endelig som Substantiver ɔ: selv udtrykkende et selvstændigt Begreb. f. Ex. den Gode.

§. 2.

Om Adjectivernes Bøining i Tal, Kjøn, Casus og bestemt Tilstand.

Da Adjectiverne tjene til at fuldstændiggjøre Substantivernes Begreb, rette de sig naturligviis ganske herefter, og bøies i alle Sprog, eftersom Substantiverne ere af forskjellige Tal, Kjøn og Casus. I det danske Sprog bøies Adjectiverne ogsaa, eftersom Substantiverne ere brugte bestemt eller ubestemt.

A. De danske Adjectivers Talbøining:

Adjectiverne i Dansken tilføie sædvanligviis, naar de staae ved Substantiver af Fleertallet, et e til den uforandrede Enkelttalsform. f. Ex. en lærd Mand, lærde Mænd.

Mærk. 1. Adjectiver, som endes paa e og paa s med en Consonant foran, ere uforandrede i Fleertallet. f. Ex. bange, ringe, fælleds, stakkels. Saa og idel og lutter.

Mærk. 2. Adjectiver, som endes paa el, en, er bortkaste e foran l, n, r, naar de modtage Fleertalsendelsen. f. Ex. ædel ædle, vaagen vaagne, vakker vakkre.

Mærk. 3. De Adjectiverne, hvis Endestavelse er kort og betonet, fordoble Endeconsonanten foran Fleertalsendelsen. f. Ex. slem slemme, tæt tætte.

Mærk. 4. Adjectiver, som endes paa den tonløse Stavelse et, forandre denne i Fleertallet til ede. f. Ex. broget brogede. Har Endelsen derimod Tonen forbliver t. f. Ex. ret rette, let lette.

Mærk. 5. Aldeles uregelrette ere: megen mange, mere flere, liden smaa. Faa har intet Enkelttal.

B. De danske Adjectivers Kjønsbøining:

De danske Adjectiver blive i Enkelttallet uforandrede, naar de staae ved Substantiver af Han- Hun- og Fælledskjønnet; men, naar de staae ved Substantiver af Intetkjøn, tilføie de uden videre Forandring et t. f. Ex. en god Mand, et godt Menneske. Fleertalsendelsen er eens for alle Kjøn. f. Ex. gode Mænd, gode Mennesker.

Mærk 1. Ingen særskilt Intetkjønsform have Adjectiver, som endes

a) paa s med en Consonant foran, f. Ex. stakkels, fælleds, ei heller lutter og idel;
b) paa t, f. Ex. let, tæt;
c) paa Vocalerne e, o, u, y, f. Ex. stille, tro, ædru, bly; undtagen ny nyt;
d) paa sk og d, naar dette d skal være kjendeligt i Intetkjøn. f. Ex. dorsk, karsk, fremmed, glad. Men hvid hvidt, rød rødt o: s. v.

Mærk. 2. n forved t bortkastes i megen, liden og egen, naar det ei betyder særegen. f. Ex. meget, lidet, eget. Derimod egent o: særegent.

C. De danske Adjectivers Casusbøining og Bøining i bestemt Tilstand:

Adjectiverne i Dansken have ingen Casusbøining. Kun naar de staae som Substantiver, tilføie de i Genitiv et s: f. Ex. den Gode, den Godes.

Derimod, naar Substantivet har den bestemte Artikel, et Genitiv eller et Pronomen foran sig, eller Begrebets Natur er bestemt, tilføie de et e. f. Ex. den gode Mand; Mandens gode Kone; min gode Ven; du gode Ven!

Mærk. Ingen særskilt bestemt Form have Adjectiverne egen, naar det ei betyder særegen, og megen, saa og de, som endes paa s med en Consonant foran, paa e, samt lutter og idel. f. Ex. min egen Bog, min stakkels Broder, mit stille Huus. — Liden har i bestemt Form lille. Iøvrigt gjælde de samme Regler, som ved Talbøiningen ere anførte i Anmærkningerne 2, 3, 4.

§. 3.

Om Adjectivernes Comparation, Gradsbøining.

De Egenskaber eller Beskaffenheder, som tillægges Gjenstandene, kunne findes hos disse i forskjellig Grad. Derfor have Adjectiverne Gradsbøining ɔ: de forandres i deres Form efter Forskjelligheden af den Grad, hvori Egenskaben tillægges Gjenstanden.

I Almindelighed antages i Sprogene 3 saadanne Grader, hvilke sædvanligviis kaldes Sammenligningsgrader, gradus comparationis. Disse ere:

Positiv, naar en Egenskab tillægges en Gjenstand uden Sammenligning og Hensyn til Grad.

Comparativ, naar den Grad, hvori en Egenskab findes hos een Gjenstand, sammenlignes med den, hvori den findes hos en anden, og

Superlativ, naar en Egenskab tillægges en Gjenstand enten i en Grad, som overgaaer den, hvori den findes hos alle andre, eller i en meget høi Grad.

At bøie Adjectivet i disse Grader ɔ: forandre dets Form, eftersom det angiver en Egenskab ved en Gjenstand, enten uden Hensyn til Grad, eller i en høiere eller lavere Grad, end hos en anden, kaldes at comparere det.

§. 4.

Om de danske Adjectivers Comparation.

Comparativ og Superlativ dannes i Dansken af det uforandrede Positiv, enten ved Tillæg af Endelser, eller ved at sætte Sammenligningsordene mere og meest foran.

Bøiningsendelsen for Comparativ er ere, for Superlativ est. f. Ex. sød sødere sødest.

Mærk. 1. Endes Positiv allerede paa e, da tilføies blot re og st. f. Ex. stille stillere stillest. Adjectiver, som endes paa de tonløse Stavelser ig og som, tilføie i Comparativ ere, men i Superlativ st. f. Ex. gyldig gyldigere gyldigst, virksom virksommere virksomst.

Mærk. 2. Undertiden forandres Adjectivets Hovedvocal i Comparativ og Superlativ. f. Ex. lang længere længst, faa færre færrest, stor større størst, ung yngre yngst. Alle saadanne Adjectiver tilføie i Superlativ blot st, og i nogle er bortfaldet det første e af Comparativendelsen ere. f. Ex. yngre for yngere.

Mærk. 3. Adjectiver, hvis sidste Stavelse er kort og betonet, fordoble Endeconsonanten foran Comparationsendelserne ere og est. f. Ex. let lettere lettest.

Mærk. 4. Adjectiver paa el, en og er bortkaste det e, som gaaer foran l, n, r, naar de faae Comparationsendelserne. f. Ex. ædel ædlere ædlest, doven dovnere dovnest, vakker vakkrere vakkrest.

Mærk. 5. Alle Adjectiver, som endes paa s med en Consonant foran og paa det tonløse et, nogle paa ed og de afledede paa isk comparereș ikkun ved at sætte foran Positiv Adverbierne mere og meest. f. Ex. fælleds mere fælleds meest fælleds, broget mere broget meest broget, fremmed mere fremmed meest fremmed, poetisk mere poetisk meest poetisk.

Mærk. 6. Følgende Adjectiver, som ere dannede af Adverbier, mangle aldeles Positiv:
indre inderst af inde,
ydre yderst af ude,
øvre øverst af over,
nedre nederst af ned,
nærmere nærmest el. næst af nær.

Mærk. 7. Baade Positiv og Comparativ mangle:
først el. forrest af for,
bagest af bag,
sidst af siden.

Mærk. 8. Aldeles uregelrette ere:
god bedre bedst,
ond værre værst,
gammel ældre ældst,
liden mindre mindst,
megen mere (meer) meest,
mange flere (fleer) fleest.

IV. Om Talordet.

§. 1.

Om Talordenes Begreb og Inddeling.

Numeralet, Talordet, er egentlig kun et Slags Adjectiv, ſom angiver Gjenſtandenes Tal ɔ: Mængde af Eenheder: Angives Tallet beſtemt, kaldes Talordet beſtemt, angives det ubeſtemt, kaldes Talordet ubeſtemt. De beſtemte Talord ere igjen **Cardinaltal**, ſom ſvare paa det Spørgsmaal: hvor mange? og **Ordenstal**, ſom ſvare paa det Spørgsmaal: **hvilken i Ordenen**? Nogle Sprog have endnu flere forſkjellige Arter af Talord, f. Ex. **Diſtributiver**, ſom ſvare paa det Spørgsmaal: **hvor mange til hver?** o. ſ. v. Men disſe haves ei i Danſken.

§. 2.

Om Cardinaltallene.

Cardinaltallene i Danſken ere:

Stamord,		afledede		eller ſammenſatte.	
een,	1.	elleve,	11.	tredive,	30.
to,	2.	tolv,	12.	fyrgetyve,	40.
tre,	3.	tretten,	13.	halvtredſindstyve,	50.
fire,	4.	fjorten,	14.	tredſindstyve,	60.
fem,	5.	femten,	15.	halvfjerdſindstyve,	70.
ſex,	6.	ſexten,	16.	firſindstyve,	80.
ſyv,	7.	ſytten,	17.	halvfemtſindstyve.	90.
otte,	8.	atten,	18.		
ni,	9.	nitten,	19.		
ti,	10.	tyve,	20.		
hundrede,	100.				
tuſinde,	1000.				

Anm. 1. fexten udtales altid som seisten. Af to høres den gamle Form tu i Ordet itu. Tve bruges i Sammensætninger. f. Ex. Tvekamp. I høiere Stiil bruges tvende, og for tre trende.

Anm. 2. Tallene mellem tyve og tredive, tredive og fyrgetyve o. s. v. dannes ved Sammenstilling af de øvrige Talord. Indtil hundrede sættes det mindste Tal foran med og efter sig. f. Ex. to og tyve, tre og tyve. Over hundrede sættes det større Tal foran med og. f. Ex. hundrede og een.

Anm. 3. De sammensatte Cardinaltal forkortes gjerne i Endelsen. f. Ex. halvtreds, halvfjerds, halvfemts.

Anm. 4. Cardinaltallene have hverken Kjønsendelser, undtagen een, eet, eller Casusendelser. Kun naar de staae som Substantiver, modtage de den sædvanlige Genitivsendelse. f. Ex. de Tolvs Enighed. Hundrede og Tusinde ere egentlig Substantiver af Intetkjøn, men bruges og som Adjectiver. f. E. hundrede Mand, tusinde Rigsdaler. En Million er alene Substantiv. Naar de øvrige Cardinaltal bruges som Substantiver, faae de ofte Endelsen er. f. Ex. Ener, Tier, Treer o. s. v.

§. 3.

Om Ordenstallene.

Ordenstallene dannes i Dansken regelmæssig af Cardinaltallene ved Endelserne te, de og nde eller ende, undtagen den første, anden, tredie, fjerde, sjette. De to Talord hundrede og tusinde ere uforandrede som Cardinal- og Ordenstal.

Ordenstallene ere følgende:

den første,	den ellevte,	den tredivte,
anden,	tolvte,	fyrgetyvende,
tredie,	trettende,	halvtredsindstyvende,
fjerde,	fjortende,	tredsindstyvende,
femte,	femtende,	halvfjerdsindstyvende,
sjette,	sextende,	fiirsindstyvende,
syvende,	syttende,	halvfemtsindstyvende,
ottende,	attende,	hundrede,
niende,	nittende,	tusinde.
tiende,	tyvende,	

Mærk. 1. Af Ordenstallene have ingen Kjønsendelse, uden anden, andet. De have heller ingen bestemt Form, ligesom Cardinaltallene.

Mærk. 2. Naar et Ordenstal bestaaer af flere til hinanden føiede Talord, betragtes disse som eet samlet Tal, og kun det sidste faaer Ordenstalendelsen. f. Ex. den een og tyvende.

V. Om Pronomet.

§. 1.

Om Pronomernes Begreb og Inddeling.

Et Pronomen er et Ord, der sættes istedetfor et Substantiv eller en heel Sætning og tjener til at fremme deels Tydelighed, deels Korthed og Velklang. f. Ex. I Sætningen: Peter lovede Peters Fader, at Peter vilde forbedre Peter, og at Peter lovede Peters Fader, at Peter vilde forbedre Peter, glædede Peters Fader meget, støder den idelige Gjentagelse Øret, og der er Intet, som viser, at det er den samme Peter, der tales om overalt. Mere velklingende og tydelig siges derfor:

Peter lovede sin Fader, at han vilde forbedre sig, hvilket glædede denne meget.

Af Pronomerne ere nogle substantiviske, andre adjectiviske. De deles i følgende Klasser:

a) personlige ɔ: de substantiviske Pronomer, som angive Talens Personer. Disse ere nemlig tre: den første, som taler, den anden, som tales til, og den tredie, som tales om.

b) possessive, som tilkjendegive, hvem Noget er at tilskrive, eller hvem Noget tilhører. De kunne ogsaa kaldes de adjectivisk-personlige, da de, ligesom de ovennævnte, angive Talens Personer, og kun derved skille sig fra dem, at de ere adjectiviske.

c) demonstrative, som med mere Eftertryk, end de personlige, udpege en Gjenstand.

d) relative, som vise tilbage paa et foregaaende Ord eller en heel foregaaende Sætning.

e) interrogative, som bruges i Spørgsmaal.

f) reflexive, som vise tilbage paa den foregaaende tredie Person, der staaer som Subject.

§. 2.

Om de personlige Pronomer i Dansken.

De substantivisk-personlige Pronomer i Dansken have fremfor Substantiverne en særegen Objectsform, som bruges baade i Dativ, Accusativ og Ablativ. Den første og anden Persons Pronomer mangle Genitiv i Enkelttallet. Den tredie Persons Pronomen har i Enkelttallet Kjønsformer. De ere følgende:

Enkelttal.

			Hank.	Hunk.	Fælledsk.	Intetk.
Nomin.	jeg	du	han	hun	den	det
Genitiv	—	—	hans	hendes	dens	dets
Dativ / Accusat. / Ablativ	mig	dig	ham	hende	den	det

Fleertal.
Alle Kjøn.

Nomin.	vi	I	de
Genit.	vores	eders	deres
Dativ / Accusat. / Ablativ	os	eder	dem

Mærk. 1. Som reflexiv = personligt Pronomen bruges i alle Kjøn og Tal i Dat. Acc. og Abl. for den tredie Person, sig.

Mærk. 2. Naar to eller flere Gjenstande ere gjensidige Objecter for en Handling, bruges hinanden og hverandre. f. Ex. De slaae hinanden, de dræbe hverandre.

§. 3.

Om de possessive Pronomer i Dansken.

De possessive eller adjectivisk-personlige Pronomer i Dansken ere følgende:

Enkelttal.		Fleertal.
Han- Hun- Fælledsk.	Intetk.	Alle Kjøn.
min	mit	mine
din	dit	dine
sin	sit	sine
vor	vort	vore

Anm. 1. Sin bruges altid kun som reflexiv-possessivt. f. Ex. Han tog sin Hat ɔ: sin egen; han tog hans Hat ɔ: en Andens, som før er omtalt.

Anm. 2. I det daglige Omgangssprog høres undertiden jer, jert, jere som possessivt Pronomen for den anden og der, dert, dere, som possessivt Pronomen for den tredie Person i Fleertallet, men ere ei optagne i Skriftsproget.

§. 4.

Om de demonstrative Pronomer i Dansken.

De demonstrative Pronomer i Dansken ere:

Enkelttal.		Fleertal.
Han- Hun- Fælledsk.	Intetk.	Alle Kjøn.
den	det	de
denne	dette	disse
hiin	hiint	hine
samme	—	—
selv	—	—
—	—	begge.

Anm. 1. Disse Pronomer ere baade adjectiviske og substantiviske. Naar de staae som Substantiver, declineres den ligesom det personlige Pronomen den, og de øvrige faae i Genitiv et s. f. Ex. Dennes, Hiins, Disses, Hines.

Anm. 2. Den, det, de kan være:

a) den bestemte Artikel, der altid staaer foran et Adjectiv, som har sit Substantiv efter sig, eller selv staaer som Substantiv;

b) det personlige Pronomen, der altid staaer substantivisk istedetfor Gjenstandens Navn, og

c) det demonstrative Pronomen, der er kjendeligt ved sin paapegende Kraft. f. Ex. Den Mand

kalder jeg den sande Vise, der ikke lader sig nedslaae af Ulykken, men stolende paa sin gode Samvittighed gaaer den kjekt imøde.

§. 5.

Om de relative Pronomer i Danſken.

De relative Pronomer ere:

	Enkelttal.		Fleertal.
	Han- Hun- Fælledsk.	Intetk.	Alle Kjøn.
ſom, der,	hvilken	hvilket	hvilke

Mærk. 1. Som og der ere ſubſtantiviſke og uforandrede i alle Kjøn og Tal. Som declineres aldrig. Af der bruges undertiden i Dat. Acc. Abl. den, det, dem. f. Ex. Nøden, den Gud ſender, maae vi bære. Hvilken er baade adjectiviſk og ſubſtantiviſk.

Mærk. 2. Som Genitiv af de relative Pronomer bruges altid hvis.

§. 6.

Om de interrogative Pronomer i Danſken.

De interrogative, ſpørgende Pronomer i Danſken ere:

	Han- Hun- Fælledskjøn.	Intetkjøn.
Nom.	hvo	hvad
Gen.	hvis	
Dat. Acc. Abl.	hvem	

og

Enkelttal.		Fleertal.
Han- Hun- Fælledsk.	Intetk.	Alle Kjøn.
hvilken.	hvilket	hvilke

Mærk. Hvo er altid ſubſtantiviſk, hvilken ogſaa adjectiviſk. Begge bruges ogſaa ſom relative Pronomer,

men hvo bruges aldrig uden om Personer. f. Ex. Der staaer Drengen, hvem jeg spøgte med. Undertiden sammensættes hvo med Præpositionen i. f. Ex. Ihvo det saa gjør det, ihvem det saa er.

§. 7.

Nogle Ord, der vel ikke kunne henføres til nogen af de foregaaende Klasser af Pronomer, men dog have Pronomernes Særkjende, kaldes ubestemte Pronomer. Disse ere:

det substantiviske man, og følgende adjectiviske:

Enkelttal.		Fleertal.
Han; Hun; Fælledsk.	Intetk.	Alle Kjøn.
een	eet	—
anden	andet	andre
nogen	noget	nogle / nogen
ingen	intet	ingen
mangen	mangt	mange
hver, enhver	hvert, ethvert	—
—	—	somme

Mærk. 1. Alle de adjectiviske ubestemte Pronomer tilføie, naar de staae som Substantiver, i Genitiv et s, f. Ex. Nogens, Ingens. Kun Intetkjønsformerne paa ts ere ildelydende og undgaaes.

Mærk. 2. Een, eet modsættes anden, andet. Begge ere forskjellige fra Talordene een, anden. f. Ex. Een gjør Eet, en Anden et Andet. Derimod: Det Første er at tænke, det Andet at tale.

Mærk. 3. Nogen betyder ikke ingen, nogle betyder ikke mange. f. Ex. Er der Ingen hjemme? Jo!

Nogen. Er der Mange? Nei! Kun Nogle.
Somme betyder omtrent det Samme, som nogle.

Mærk. 4. Til de ubestemte Pronomer kunne endnu henregnes:

a) det (tonløst), der staaer foran active Verber, naar de enten intet Subject have, eller dette følger efter som et Infinitiv eller en heel Sætning med at foran. f. Ex. Det regner, det sneer; det er godt at være flittig; det er slemt, at han døde. Det er sandsynligviis det personlige det, der har mistet sin Tone.

b) der, (kort udtalt) hvilket bruges baade foran active og passive Verber med eller uden efterfølgende Subject. f. Ex. Der læses og skrives; der synges en Psalme; der er mange Folk i Stuen. Sandsynligvis er det Stedsadverbiet der, som har mistet sin Tone og er udtalt kort.

VI. Om Verbet.

§. 1.

Om Verbernes Begreb og Inddeling.

Et Verbum et et Ord, som tilkjendegiver, at en Person, Ting eller anden Gjenstand gjør Noget, lider Noget ɔ: gjøres Noget ved, modtager en Indvirkning, eller er i en Tilstand, i Besiddelse af en Beskaffenhed. f. Ex. slaaer, slaaes, sover, skinner.

Verberne kunne efter deres Bemærkelse være:

a) transitive ɔ: saadanne, som betegne en Handling, der virker over paa en Gjenstand, eller har et Object. f. Ex. Faderen slaaer Sønnen, Manden læser Bogen.

b) intransitive, som tilkjendegive, at en Gjenstand enten foretager sig en Handling, som ikke virker over paa nogen behandlet Gjenstand, eller er i Besiddelse af en Egenskab, eller befinder sig i en Tilstand. f. Ex. Manden gaaer, Guldet glimrer, Barnet sover.

Mærk. 1. De transitive Verber have alle en dobbelt Form; den active, som i Dansken endes paa er eller r og bruges, naar Subjectet er den Handlende, og den passive, som i Dansken endes paa es og bruges, naar Subjectet er den Lidende. f. Ex. Faderen slaaer Sønnen, Sønnen slaaes af Faderen. De intransitive Verber, som intet Object have, have ingen passiv Form, undtagen hvor de bruges upersonligt ɔ: hvor den blotte Tilstand eller Handling udtrykkes uden Subject, f. Ex. der soves, der gaaes.

Mærk. 2. Mange Verber ere blot relativ-intransitive ɔ: de ere egentlig transitive, men mangle Object, fordi de indbefatte det i sig, f. Ex. jeg fisker ɔ: fanger Fisk, jeg taler ɔ: holder Tale. Naar saadanne Verber have deres Object, kunne de bruges som fuldkomment transitive i Passiv. f. Ex. Jeg fisker Aborrerne, Aborrerne fiskes af mig. Jeg taler Ordet, Ordet tales af mig. Andre fuldkomment intransitive Verber kunne og have et Object efter sig af samme Herkomst, f. Ex. sove en Søvn, gaae en Gang, stride en Strid, eller ved et tilføiet Ord faae en transitiv Bemærkelse. f. Ex. at løbe Een overende, gaae et Ærinde, staae Skoleret.

Mærk. 3. Mange Verber kunne bruges baade som transitive og intransitive. f. Ex. Jeg rykker en Anden, jeg rykker selv bort; jeg kjører paa

en Vogn, jeg kjører et Par Heste. Ofte tilkjendegives Forskjellen mellem det transitive og intransitive Begreb ved forskjellige Former. f. Ex.

transf. lægger, sætter, sænker,
intransf. ligger, sidder, synker,
transf. sprænger, fælder, røger, vækker,
intransf. springer, falder, ryger, vaagner.

§. 2.

Om Verbernes videre Inddeling.

Verberne kunne fremdeles være:

c) tilbagevirkende, reflexive, der have samme Person til Subject og Object. De conjugeres altid med 2 Pronomer og tilføie i Dansken som Object i 1ste Person mig og os; i 2den Person dig og eder, i 3die Person og Infinitiv sig. f. Ex.

Jeg bader mig. Vi bade os.
Du bader dig. I bade eder.
Han bader sig. De bade sig.

Mærk. Nogle ere bestandig reflexive, f. Ex. at betakke sig, at beflitte sig, at bemægtige sig; andre kun stundom, f. Ex. at slaae sig, at slaae en Anden. Naar de bestandig reflexive have endnu et fjernere Tingsobject efter sig, tilføies dette ved en Præposition. f. Ex. beflitte sig paa Noget, beraabe sig paa Noget.

d) gjensides virkende og lidende, reciproke, der betegne en Handling, hvori To eller Flere deeltage paa een Gang, baade som handlende og behandlede. f. Ex. at slaaes, at kysses, at bides, at mødes, at kappes, at mundhugges. De fleste kunne opløses i tilsvarende Activer med

Pronomet hinanden. f. Ex. De slaaes ɔ: de slaae hinanden. Disse endes i Danſken gjerne paa s.

e) upersonlige, som blot tilkjendegive, at en Væren, Handlen eller Liden finder Sted, uden Angivelse af noget personligt Subject. De have gjerne foran sig der eller det. f. Ex. Der læses, det sneer.

Mærk. Nogle ere bestandig upersonlige, f. Ex. det regner, det sneer, det hagler; andre bruges kun stundom saaledes og have saa gjerne til egentligt Subject et Substantiv, eller en heel Sætning med at. f. Ex. Der kommer en Tid; det gjør ondt, at slaae sig; det var sørgeligt, at han faldt. De passive upersonlige Verber, som ere brugte med der til Subject, kunne gjerne forandres til tilsvarende Activa med man. f. Ex. Der skrives ɔ: man skriver.

f) deponente, som have den passive Form paa es, men enten transitiv-activ eller intransitiv Betydning. f. Ex. fattes, blues, længes, ældes, nøies, grønnes, vredes. Nogle af disse ere upersonlige. f. Ex. Det dages, det mørknes.

§. 3.

Om Verbets Bøining.

Verberne alene bøies i Tider, Maader og Personer ɔ: de forandres i deres Form efter Forskjelligheden af Tiden, hvori, og Maaden, hvorpaa Noget omtales at være, gjøre eller lide, ligesom og efter Forskjelligheden af den Talens Person, som er, gjør eller lider Noget.

Talbøining have de tilfælleds med de forhen anførte Taledele.

I Sprogene antages i Almindelighed 3 Hovedtider: Præsens, den nærværende, Præteritum, den forbigangne, og Futurum, den tilkommende. Men Præteritum er atter 3 Slags: Imperfectum, den ufuldkomment forbigangne, Perfectum, den fuldkomment forbigangne, og Plusqvamperfectum, den meer end fuldkomment forbigangne Tid. Futurum kan ligeledes være flere Slags. Sædvanligst omtales Futurum simplex, den ligefrem tilkommende Tid, og Futurum exactum, den fuldendte Fremtid.

I Sprogene antages fremdeles forskjellige Maader, modi, paa hvilke en Væren, Handlen eller Liden kan omtales. De almindeligste af disse ere:

Indicativ, naar man omtaler Noget som vist og virkeligt, eller ligefrem giver Noget tilkjende.

Conjunctiv, naar Noget omtales kun som tænkeligt eller muligt, som afhængigt af noget Andet.

Imperativ, naar Noget befales.

Optativ, naar Noget ønskes.

Infinitiv, naar en Handlen, Liden eller Væren omtales som tænkt for sig selv bestaaende, udgjørende et selvstændigt Begreb, og

Participium, naar en Handlen Liden eller Væren omtales som Noget, der er i Forbindelse med en Gjenstand, eller som uselvstændigt. Participium er er egentlig kun et af Verbet dannet Adjectiv.

Nogle Sprog have desforuden et Gerundium, der er at ansee som det declinerede Infinitiv, og eet eller flere Supiner, hvilke ere Former af Verbet, der undertiden træde istedetfor Infinitiv og hjælpe til at danne andre Verbernes Former.

At bøie Verbet i Tider, Maader, Personer og Tal, kaldes at conjugere det.

§. 4.

Om de danske Verbers Bøining i Tider.

De danske Verber danne deres Tidsformer deels ved Endelser, der føies til Stammen, deels ved Sammensætning med andre Verber, som ogsaa derfor kaldes Hjælpeverber. De ved Endelser dannede Tidsformer kaldes enkelte, de ved Hjælpeverber dannede sammensatte.

Præsensformens Endelse i Dansken er i Activ sædvanlig er eller e. f. Ex. elsk-er elsk-e, og i Passiv es, f. Ex. elsk-es.

Mærk. Herfra undtages kun Enkelttallet af Præsens Imperativ i Activ, der sædvanlig udgjør Verbets Stamme. See §. 5, 4.

Imperfectsformens Endelse er i Activ sædvanlig ede, te eller de. f. Ex. elsk-ede, søg-te, gjorde. Nogle Verber blive i Imperfectum Eenstavelsesord og forandre den i Præsens værende Vocal. f. Ex. gik af gaae, stod af staae, rev af rive. I Passiv tilføies til Activ s eller es. f. Ex. elskede-s, søgte-s, gjorde-s, rev-es.

De øvrige Tidsformer ere sammensatte og dannes ved følgende Hjælpeverber:

1) have og være. Præsens og Imperfectum af have i Forening med Verbernes Supinum danne Perfects- og Plusqvamperfectsformerne i Activ. f. Ex. har elsket, havde elsket, har gaaet, havde gaaet. Præsens og Imperfectum af være i Forening med Verbernes passive Particip danne Perfects- og Plusqvamperfectsformerne i Passiv. f. Ex. er elsket, var elsket. Ogsaa bruges hertil Perfectum og Plusqvamperfectum af samme Hjælpeverbum. f. Ex. har været elsket, havde været elsket.

Mærk. 1. Nogle intransitive Verber conjugeres blot activisk med have, f. Ex. har staaet, andre blot passivisk med være, f. Ex. er kommen, atter andre baade activisk med have og passivisk med være. De tilkjendegive da i første Tilfælde gjerne et mere activt Begreb, f. Ex. har reist, har gaaet, i sidste et mere passivt Begreb, en Tilstand, en Væren. f. Ex. er reist, er gaaet.

Mærk. 2. Have er sit eget Hjælpeverbum.

2) blive. Dette bruges i Forening med Verbernes passive Particip til at danne alle Tidsformer i Passiv. f. Ex. Præs. bliver elsket, Imperfect. blev elsket, Perfect. er bleven elsket, Plusqvamp. var bleven elsket, Fut. skal blive elsket o. s. v.

Mærk. Istedetfor blive bruges ofte vorde i den høiere Stiil. Dog mangler det Imperfectum.

3) skulle og ville. Disse danne i Forening med de activiske Infinitiver de active Futurformer, og i

Forening med de passive Infinitiver de passive Futurformer. Eftersom disse Hjælpeverber bruges i Præsens eller Imperfectum, eller sammensættes med præsentiske eller perfectiske Infinitiver, kan fremkomme et Præsensfuturum, f. Ex. skal elske, skal elskes; et Imperfectsfuturum, f. Ex. skulde elske, skulde elskes; et Perfectsfuturum, f. Ex. skal have elsket, skal være elsket, og et Plusqvamperfectsfuturum. f. Ex. skulde have elsket, skulde være elsket.

4) faaer. Dette danner i Forbindelse med Verbernes Supinum det active Futurum exactum, og i Forbindelse med været eller bleven og Verbernes passive Particip det passive Futurum exactum, hvilket dog ikke bruges. f. Ex. faaer elsket, faaer været eller bleven elsket.

§. 5.

Om de danske Verbers Bøining i Maader.

De danske Verbers Maadesformer dannes ligesom Tidsformerne deels ved Endelser, der føies til Stammen, deels ved Hjælpeverber.

Mærk. Ikke alle Verbernes Tidsformer forekomme i alle Maader. Imperfectum og Plusqvamperfectum bruges ikkun i Indicativ. Perfectum forekommer yderst sjelden og Futurum aldrig i Optativ og Imperativ.

1) Infinitiv i Activ dannes regelmæssig ved at tilføie til Stammen et e.

Infinitiv i Passiv ved at tilføie et es. f. Ex. elsk-e, elsk-es.

2) Indicativ i Activ ved i Enkelttallet at tilføie er og i Fleertallet e. f. Ex. elsk-er, elsk-e; i Passiv ved at tilføie es. f. Ex. elsk-es.

3) Optativ ved blot at tilføie til Infinitiv et personligt Subject. f. Ex. jeg, du, han, vi, I, de elske.

4) Imperativ ved i Enkelttal at lade Stammen uforandret og i Fleertal tilføie et er. f. Ex. elsk, elsk-er.

Mærk. Begge disse Maader dannes i Præsens Passiv aldrig ved Endelser, men bestandig ved Hjælpeverbet bliver. f. Ex. jeg blive elsket, bliv du elsket.

5) Det active Præsens-Participium ved at tilføie ende, og det passive Perfectparticipium ved at tilføie et eller t. f. Ex. elsk-ende, elsk-et, søg-t.

Mærk. 1. I nogle Verber, især saadanne, som forandre Stammevocalen, endes det passive Particip i Enkelttallet i Han- Hun- og Fælledskjøn paa en, i Intetkjønnet paa et, og i Fleertallet paa ne. f. Ex. reven revet revne.

Mærk. 2. Da Participierne egentlig ere Adjectiver, der ere dannede af Verberne og have beholdt Tidsbegrebet, ere de underkastede alle Reglerne for Adjectivernes Bøining. De active Participier blive, som alle Adjectiver paa e, uforandrede i Fleertal og bestemt Tilstand. De passive paa den tonløse Stavelse et forandre t til d, naar de faae Endetillægget e. f. Ex. elsket elskede. De compareres ved Tillæg af mere og meest. f. Ex. mere elsket, meest elsket. Miste Participierne Tidsbegrebet,

eller sammensættes de paa en anden Maade, end de Verber, hvorfra de nedstamme, blive de fuldkomne Adjectiver. f. Ex. berømt, uvidende, ubevidst.

6) Supinum, der ganske ligner det passive Particip, kun med den Forskjel, at det altid endes paa t og er aldeles uforanderligt.

Mærk. Conjunctivet er i Dansken enten ganske ligt Indicativet, eller det dannes ved Hjælpeverberne kunne, maatte, og undertiden turde, skulle og ville. Men her maa, som overalt ved Hjælpeverbernes Brug, nøie lægges Mærke til, naar disse Verber blot staae som Hjælpeverber, for at udtrykke en Tids- eller Maadesform, og naar de staae som virkelige Prædicatsverber. f. Ex. Jeg kan maaskee gjøre det ɔ: muligviis gjør jeg det. Derimod: jeg kan gjøre det ɔ: jeg formaaer at gjøre det.

§. 6.

Om de danske Verbers Persons- og Talformer.

De danske Verber have ingen Personsformer, men tilføie, for at tilkjendegive Personen, de personlige Pronomer foran. I ældre Tider tilføiedes, hvad der endnu stundom er Tilfælde hos Digterne, i 2den Person i Enkelttallet st eller t, især til nogle Eenstavelses-Imperfecter og nogle uregelrette Præsensformer. f. Ex. Du varst, blevst, skalt, vilt, est.

Talformer haves i Dansken i Præsens Indicativ, f. Ex. vi elsk-e, i Præsens Imperativ, f. Ex. elsk-er I, i nogle Eenstavelses-Imperfecter,

f. Ex. jeg blev, vi bleve; jeg stod, vi stode, og i de med Præsens af Hjælpeverberne og det passive Particip sammensatte Tider. f. Ex. Jeg har elsket, vi have elsket; jeg havde været elsket, vi havde været elskede.

Mærk. Forældede Former ere Imperativer, som gak, stat, og Imperfecter, som ginge, stunde o. s. v.

§. 7.

Om de danske Verbers Conjugation.

Efter de tre forskjellige Maader, hvorpaa i det danske Sprog Imperfecter, Supiner og de passive Participier dannes, henføres Verberne til tre forskjellige Conjugationer.

Til den første Conjugation henregnes de Verber, som i Imperfectum tilføie til Stammen ede og i Supinum og det passive Particip. et. f. Ex. elske elsk=ede elsket.

Til den anden Conjugation henregnes de Verber, som i Imperfectum tilføie til Stammen te eller de og i Supinum samt det passive Particip t. f. Ex. stræbe stræb=te stræb=t, have hav=de hav=t.

Til den tredie Conjugation henregnes de Verber, som i Imperfectum blive til Eenstavelsesord og gjerne forandre Verbets Stamvocal, samt i Supinum tilføie t og i det passive Particip en eller et, efter stundom ogsaa her at have forandret Vocalen. f. Ex. rive

rev reven (revet), stjæle stjal stjaalen (stjaalet).

Mærk. Prof. Rask antager 2 Conjugationer, eftersom Verberne i Imperfectum have flere eller kun een Stavelse. Hver af disse Conjugationer deler han igjen i 4 Klasser.

Hjælpeverbernes Conjugation.

Præsens.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Particip.	Supinum.
1.	have	har	have	have	hav	haver	havende	havt
2.	være	er	ere	være	vær	værer	værende	været
3.	blive	bliver	blive	blive	bliv	bliver	blivende	—
4.	skulle	skal	skulle	skulle	—	—	skullende	skullet
5.	ville	vil	ville	ville	—	—	villende	villet
6.	faae	faaer	faae	faae	faa	faaer	faaende	faaet

Imperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Particip.	Supinum.
1.	—	havde		—	—	—	—
2.		var	vare				
3.		blev	bleve				
4.		skulde					
5.		vilde					
6.		fik					

Perfectum.

Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ. Enkelttal.	Optativ. Fleertal.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Partic.
have havt	har havt	have havt	have havt		hav havt		—
have været	har været	have været	have været		hav været		
være bleven,t	er bleven,t	ere blevne	være bleven,t	være blevne	vær bleven	værer blevne	—
have skullet	har skullet	have skullet	have skullet		hav skullet		
have villet	har villet	have villet	have villet		hav villet		
have faaet	har faaet	have faaet	have faaet		hav faaet		

Plusqvamperfectum.

Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
havde havt		—	—	—
havde været				
var bleven,t	vare blevne			
havde skullet				
havde villet				
havde faaet				

Præsensfuturum.

skulle el. ville have	skal el. vil have	skulle el. ville have	—	—	—
skulle el. ville være	skal el. vil være	skulle el. ville være	—	—	—
skulle el. ville blive	skal el. vil. blive	skulle el. ville. blive	—	—	—
—	—	—	—	—	—
skulle ville	skal ville	skulle ville	—	—	—
skulle el. ville faae	skal el. vil faae	skulle el. ville faae	—	—	—

Mærk D: øvrige Futurer dannes let paa egen Haand. See Pag. 45. 3. og de efterfølgende Conjugationsexempler.

Exempler paa Verbernes fuldstændige Conjugation.

Activ.

Præsens.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Partic.	Supin.
1.	elsk=e	elsk=er	elsk=e	elsk=e	elsk	elsk=er	elsk=ende	elsk=et
2.	søg=e	søg=er	søge=e	søg=e	søg	søg=er	søg=ende	søg=t
3.	riv=e	riv=er.	riv=e	riv=e	riv	riv=er	riv=ende	rev=et

Imperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Partic.	Supin.
1.		elsk=ede	—					
2.	—	søg=te	—	—	—		—	—
3.		rev.	rev=e					

Perfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Partic.	Supin.
1.	have elsket	har elsket	have elsket	have elsket	hav elsket	haver elsket		
2.	have søgt	har søgt	have søgt	have søgt	hav søgt	haver søgt	—	—
3.	have revet	har revet	have revet	have revet	hav revet	haver revet		

Plusqvamperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1.	—	havde elſket		—	—	—
2.		havde ſøgt				
3.		havde revet				

Præſensfuturum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1.	ſkulle elſke	ſkal elſke	ſkulle elſke	—	—	—
2.	el. ſøge	el. ſøge	el. ſøge			
3.	ville rive	vil rive	ville rive			

Imperfectsfuturum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1.	—	ſkulde elſke		—	—	—
2.		el. ſøge				
3.		vilde rive				

Perfectsfuturum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1.	ſkulle have elſket	ſkal have elſket	ſkulle have elſket	—	—	—
2.	el. have ſøgt	el. have ſøgt	el. have ſøgt			
3.	ville have revet	vil have revet	ville have revet			

Plusqvamperfectsfuturum.

	Infinitiv.	Indicativ.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1. 2. 3.	—	skulde el. vilde { have elsket have søgt have revet	—	—	—

Futurum exactum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Partic.
1. 2. 3.	faae { elsket søgt revet	faaer { elsket søgt revet	faae { elsket søgt revet	faae { elsket søgt revet	faa { elsket søgt revet	faaer { elsket søgt revet	—

Passiv.

Præsens.

	Infinitiv.	Indicativ.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
1. 2. 3.	elsk = es søg = es riv = es	elsk = es søg = es riv = es	—	—	—

eller

	Infinitiv.		Indicativ.		Optativ.	
	Enkelttal.	Fleertal.	Enkelttal.	Fleertal.	Enkelttal.	Fleertal.
1.	blive elsket,	ede	bliver elsket	blive elskede	blive elsket	blive elskede
2.	søgt,	te	søgt	søgte	søgt	søgte
3.	reven,	t, ne	reven,t	revne	reven,t	revne

Imperativ.		Participium.
Enkelttal.	Fleertal.	
bliv elsket	bliver elskede	—
søgt	søgte	
reven,t	revne	

Mærk. I Optativ og Imperativ bruges aldrig den enkelte Form paa s uden i deponente og gjensidesvirkende Verber. f. Ex. ynkes, slaaes.

Imperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ.	Optativ.	Imperativ.	Participium.
1.	—	elsk = edes	—	—	—
2.		søg = tes			
3.		rev = es			

eller

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Participium.
1.		blev elsket	ble e elskede			
2.	—	blev søgt	ble e søgte	—	—	—
3.		blev reven, t	ble e revne			

Mærk. Af den 3die Conjugations Verber bruges hyppigst den sammensatte Form i Imperfectum; kun i deponente og gjensidesvirkende Verber beholdes Formen paa s.

1ste Perfectum.

	Infinitiv. Enkelttal.	Infinitiv. Fleertal.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ. Enkelttal.	Optativ. Fleertal.
1.	være elsket, ede		er elsket	ere elskede	være elsket	være elskede
2.	være søgt, te		er søgt	ere søgte	være søgt	være søgte
3.	være reven, t, ne		er reven, t	ere revne	være reven, t	være revne

Imperativ. Enkelttal.	Imperativ. Fleertal.	Participium. Enkelttal,	Participium. Fleertal.
vær elsket	værer elskede	elsk = et	elsk = ede
vær søgt	værer søgte	søg = t	søg = te
vær reven, t,	værer revne	rev = en, et	rev = ne

2det Perfectum.

Infinitiv.

	Enkelttal.		Fleertal.	
1.	være	elsket	være	elskede
2.	bleven,t	søgt	blevne	søgte
3.		reven, t		revne

Indicativ.

Enkelttal.		Fleertal.	
er	elsket	ere	elskede
bleven,t	søgt	blevne	søgte
	reven,t		revne

Optativ.

Enkelttal.		Fleertal.	
være	elsket	være	elskede
bleven,t	søgt.	blevne	søgte
	reven,t		revne

Imperativ.

Enkelttal.		Fleertal.	
vær	elsket	værer	elskede
bleven,t	søgt	blevne	søgte
	reven,t		revne

Participium.

—

3die Perfectum.

Infinitiv.

	Enkelttal.	Fleertal.
1.	have	elsket, de
2.	været	søgt, te
3.		reven, t, ne

Indicativ.

Enkelttal.		Fleertal.	
har	elsket	have	elskede
været	søgt	været	søgte
	reven, t		revne

Optativ.

Enkelttal.		Fleertal.	
have	elsket	have	elskede
været	søgt	været	søgte
	reven, t		revne

Imperativ.		Participium.
Enkelttal.	Fleertal.	
hav været { elsket / søgt / reven, t	haver været { elskede / søgte / revne	—

1ste Plusqvamperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Particip.
1. 2. 3.	—	var { elsket / søgt / reven,t	vare { elskede / søgte / revne	—	—	—

2det Plusqvamperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Particip.
1. 2. 3.	—	var bleven { elsket / søgt / reven,t	vare blevne { elskede / søgte / revne	—	—	—

3die Plusqvamperfectum.

	Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Particip.
1. 2. 3.	—	havde været { elsket / søgt / reven,t	havde været { elskede / søgte / revne	—	—	—

Præsensfuturum.

1. skulle { elskes 2. el { søges 3. ville { rives	skal { elskes el. { søges vil { rives skulle { elskes el. { søges ville { rives	—	—	—
	eller			
Enkelttal. Flertal 1. skulle { blive elsket, ede 2. el. { blive søgt, te 3. ville { blive reven, t, ne	skal { blive elsket el. { blive søgt vil { blive reven, t skulle { blive elskede el. { blive søgte ville { blive revne	—	—	—

Imperfectsfuturum.

—	skulde { elskes el. { søges vilde { rives	—	—	—
	eller			
—	skulde { blive elsket el. { blive søgt vilde { blive reven, t skulde { blive elskede el. { blive søgts vilde { blive revne	—	—	—

Perfectsfuturum.

Infinitiv.	Indicativ. Enkelttal.	Indicativ. Fleertal.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
skulle el. ville { have været elsket,ede / have været søgt,te / have været reven,t,ne	skal el. vil { have været elsket / have været søgt / have været reven,t	skulle el. ville { have været elskede / have været søgte / have været revne	—	—	—

Plusqvamperfectum.

Infinitiv.	Indicativ.	Optativ.	Imperativ.	Partic.
—	skulde el. vilde { have været elsket,ede / have været søgt,te / have været reven,t,ne	—	—	—

Futurum exactum forekommer ei i Passiv.

Mærk. Af de 3 passive Perfecter bruges det første, naar der tilkjendegives, at Handlingens Følger endnu vedvare, f. Ex. Huset er bygget ɔ: staaer nu færdigt; det andet, naar der blot tilkjendegives, at en Gjenstand har modtaget en Indvirkning, uden at der bestemmes, hvorvidt dennes Følger vedvare eller ei, f. Ex Huset er blevet bygget, hvilket Udtryk kan bruges baade, naar Huset staaer, og naar det er nedrevet igjen eller faldet om; det tredie endelig, naar der tilkjendegives, at Handlingens Følger ere ophørte, f. Ex Huset har været bygget, hvilket kun kan siges, naar Huset er faldet om eller revet ned. Den samme Forskjel finder Sted ved de 3 Plusqvamperfecter. Siger jeg: Huset var bygget, da jeg kom, tilkjendegives, at det dengang stod; siger jeg: Huset var blevet bygget o.s.v. bestemmes ikke, om det stod, eller ei; siger jeg endelig: Huset havde været bygget o.s.v. tilkjendegives, at det ei længere stod.

§. 8.

Bemærkninger om 1ste og 2den Conjugations Verber.

A. Endeel Verber conjugeres baade efter 1ste og 2den Conjugation. f. Ex. tale, talede og talte, talet og talt; saa og brøle, ile, prale, spøge, lyne, nævne, øse, prise, ramme o. s. v. I Poesie conjugeres ofte for Versets Skyld den første Conjugations Verber efter den anden. f. Ex. elskte for elskede.

B. Imperfecterne lagde, sagde, burde, turde, gjorde, havde, skulde, kunde, vilde, have altid d. De øvrige skrives af Nogle med d, af Andre med t. f. Ex. søgde og søgte. Dog synes Udtalen at fordre t. Døe har i Imperf. døde, i Part. død.

C. Nogle af den anden Conjugations Verber forandre Vocalen i Imperfectum.

æ til a. f. Ex. vælger valgte valgt,
æ til aa. f. Ex. træder traadte traadt,
æ til o. f. Ex. sælger solgte solgt,
i til a. f. Ex. siger sagde sagt,
ø til u. f. Ex. dølger dulgte dulgt.

D. Uregelrette især i deres Præsensform ere:

Præs. Infin.	Præs. Indic. Enkelt.	Præs. Indic. Fleert.	Imperfect.	Supin.
vide	veed	vide	vidste	vidst
gjøre	gjør	gjøre	gjorde	gjort
have	har	have	havde	havt
turde	tør	—	turde	turdet
burde	bør	—	burde	burdet
maatte	maa	maae	maatte	maattet
kunne	kan	kunne	kunde	kunnet

Præs. Infin.	Præs. Indic.	Imperfect.	Supin.
skulle	skal skulle	skulde	skullet
ville	vil ville	vilde	villet.

§. 9.

Bemærkninger om 3die Conjugations Verber.

Ved 3die Conjugations Verber er at lægge Mærke til:

A. I Imperfectum

1) forandres Vocalen paa forskjellige Maader, f. Ex. gaaer gik, staaer stod;
2) tiltages t efter d med foregaaende Consonant, f. E. fandt af finde;
3) dannes Formen ofte af en ubrugelig Stamme, f. Ex. slog af slage;
4) haves ofte en regelmæssig Form efter 1ste eller 2den Conjugation, f. Ex. gjælder gjældte og gjaldt;
5) haves en særegen Fleertalsform, f. Ex. stod, stode, undtagen i de Imp. a) som endes paa 2 Consonanter, f. Ex. skjalv, b) som have en kort Vocal og i Inf. en dobbelt Consonant, f. Ex. slap, slippe, c) som beholde Stammens Vocal, f. Ex. græd, hug, og d) som endes paa en Diphthong, f. Ex. løi, fløi.

B. I Supinum og det passive Participperfect

1) forandres ofte Vocalen anderledes, end i Imperfectum, f. Ex. binder bandt bunden bundet;
2) er Formen ofte dannet af en ubrugelig Stamme, f. Ex. slagen af slage;

3) synkoperes ofte Endelsen et ved Udeladelse af e. f. Ex. grædt for grædet, bidt for bidet. Saadanne Verber endes i det passive Participperfect altid paa t.

C. Den eneste uregelmæssige Præsensform er af det Verbum være, som i Præsens i Enkelttal hedder er, i Fleertal ere.

Efter Vocalernes forskjellige Forandringer kunne disse Verber inddeles i følgende Klasser:

1ste Klasse,

som overalt beholder Stammens Vocal.

	Imperf.	Perf. Ind. Act.	Perf. Ind. Pass.
falde	faldt	—	er falden,t ere faldne
græde	græd	har grædt	—
hedde	hed	har hedt	—
holde	holdt	har holdt	er holdt ere holdte
hugge	hug huggede	har hugget	er huggen,t ere hugne
komme	kom	—	er kommen,t ere komne
løbe	løb	har løbet	er løben,t ere løbne
sove	sov	har sovet	—

Mærk. 1. Om Forskjellen mellem har løbet og er løben, samt de passivformede Perfecter af de intransitive Verber komme og falde, see § 4, Mærk.

Mærk. 2. Holden bruges som et Adjectiv. f. Ex en holden Mand.

2den Klasse,

der forandrer Stammens lange i i Imperfectum, Supinum og Participperfectet til et langt e.

	Imperf.	Perfect. Act.	Perfect. Pass.
blive	blev	—	er bleven,t ere blevne
drive	drev	har drevet	er dreven,t ere drevne
glide	gled	har gledet	er gleden,t ere gledne
gnide	gned	har gnedet	er gneden,t ere gnedne
gribe	greb	har grebet	er greben,t ere grebne
knibe	kneb	har knebet	er kneben,t ere knebne
pibe	peb	har pebet	—
ride	red	har redet	er reden,t ere redne
rive	rev	har revet	er reven,t ere revne
skride	skred	har skredet	er skreden,t ere skredne
skrige	skreg	har skreget	er skregen,t ere skregne
skrive	skrev	har skrevet	er skreven,t ere skrevne
slibe	sleb	har slebet	er sleben,t ere slebne
snige	sneg	har sneget	er snegen,t ere snegne

	Imperf.	Perfect. Act.	Perfect. Pass.
stige	steg	—	er stegen,t
			ere stegne
stride	stred	har stredet	er streden, stridt
		stridt	ere stredne, stridte
svie	sved	har svedet	er sveden,t
	sviede	sviet	ere svedne
svige	sveg	har sveget	er svegen,t
			ere svegne
vride	vred	har vredet	er vreden,t
			ere vredne
vige	veg	—	er vegen,t
			ere vegne

Mærk. Blive som blot passivt Begreb har intet activisk Perfectum. Pibe bruges i Perfect. Pass. kun sammensat. f. Ex Stykket er pebet ud. Snige bruges i Perfectum i Activ kun reflexivt, f. Ex. han har sneget sig, eller sammensat, f. Ex. han har sneget Noget ind ɔ: indsneget Noget. Stige bruges i Perf. Act. ligeledes kun sammensat. f. Ex. Han har steget op paa Bjerget. Stredet er sjældent; streden bruges aldrig.

3die Klasse,

der blot i Imperfectum forandrer Stammens lange i til e, men i Supinum og Participperfectet beholder i.

	Imperf.	Perfect. Act.	Perfect. Pass.
bide	bed	har bidt	er bidt
			ere bidte
lide	led	har lidt	er lidt
			ere lidte

	Imperf.	Perfect. Act.	Perfect. Pass.
slide	sled	har slidt	er slidt ere slidte
smide	smed	har smidt	er smidt
trine	treen trinede	har trinet	er triint, trinet ere triinte, trinede

4de Klasse,

som forandrer Stammens i og y i Imperfectum til a og i Supinum og Participperfectet til u.

	Imperf.	Perf. Ind. Act.	Perf. Ind. Pass.
binde	bandt	har bundet	er bunden,t ere bundne
briste	brast	—	er brusten brustet ell. bristet ere brustne ell. bristede
drikke	drak	har drukket	er drukken,t ere drukne
finde	fandt	har fundet	er funden,t ere fundne
rinde	randt	—	er runden,t ere rundne
slippe	slap	har sluppet	er sluppen, ere slupne
spinde	spandt	har spundet	er spunden,t ere spundne
springe	sprang	har sprunget	er sprungen,t ere sprungne
svinde	svandt	—	er svunden,t ere svundne

	Imperf.	Perf. Ind. Act.	Perf. Ind. Pass.
svinge	svang	har svunget	er svungen,t ere svungne
synge	sang	har sunget	er sungen,t ere sungne
tvinde	tvandt	har tvundet	er tvunden,t ere tvundne

Mærk. Fleertalsformerne bunde, funde, tvunde, svunde, sprunge og stunge (af stikke) ere forældede.

5te Klasse,

som forandrer Stammens e eller æ til a i Imperfectum, men i Supinum og det passive Participp. beholder e eller æ.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
bede	bad	har bedt	er bedt ere bedte
gjælde	gjaldt gjældte	har gjældt	—
hænge	hang (intransf.) hængte (transf.)	har hængt	er hængt ere hængte
knække	knak (intransf.) knækkede (transf.)	har knækket	er knækket ere knækkede
qvæde	qvad	har qvædet	er qvædet ere qvædede
skjælve	skjalv skjælvede	har skjælvet	—
smække	smak smækkede	har smækket	er smækket ere smækkede
være	var	har været	—

6te Klasse,

som forandrer Stammens korte æ til kort a i Imperfect og til u i Sup. og det pasſ. Particip., derimod det lange æ til langt a i Imperf. og til aa i Sup. og det pasſ. Part.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
brække	brak (intrſ.)	har brukket	er brukken,t
	brækkede (trſ.)		ere brukne
bære	bar	har baaret	er baaren,t
			ere baarne
fornæmme	fornam	har fornummet	er fornummen,t
			ere fornumne
hjælpe	hjalp	har hjulpet	er hjulpen,t
			ere hjulpne
skjære	skar	har skaaret	er skaaren,t
			ere skaarne
sprække	sprak (intrſ.)	har sprukket	er sprukken,t
	sprækkede (trſ.)		ere sprukne
stjæle	stjal	har stjaalet	er stjaalen,t
			ere stjaalne
træffe	traf	har truffet	er truffen,t
			ere trufne
trække	trak	har trukket	er trukken,t
			ere trukne

7de Klasse,

som forandrer Stammens lange y i Imperf. til langt ø og i Supinum og det passive Participp. til langt y, u eller ø. Dog er u og stundom y kort i de synkoperede Supiner og Participier.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
bryde	brød	har brudt	er brudt ere brudte
byde	bød	har budet	er buden,t, ere budne
flyde	flød	har flydt	er flydt ere flydte
flyve	fløi	har fløiet	er fløien,t ere fløine
fortryde	fortrød	har fortrudt	er fortrudt ere fortrudte
fyge	føg fygede	har føget fyget	—
gyde	gjød	har gydt	er gydt
gyse	gjøs	har gyst	—
krybe	krøb	har krøbet	er krøben,t ere krøbne
lyde	lød	har lydt	er lydt ere lydte
lyve	løi	har løiet	er løiet ere løiede
nyde	nød	har nydt	er nydt ere nydte
nyse	nøs	har nyst	—
ryge	røg	har røget	er røget ere røgede
skyde	skjød	har skudt	er skudt ere skudte
snyde	snød	har snydt	er snydt ere snydte
stryge	strøg	har strøget	er strøgen,t ere strøgne

8de Klasse,

som forandrer Stammens a eller aa til langt o i Imperf., men i Sup. og det pass. Part. beholder a ell. aa.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
drage	drog	har draget	er dragen,t ere dragne
erfare	erfoer erfarede	har erfaret	er erfaret ere erfarede
fare	foer	har faret	er faret ere farede
grave	grov gravede	har gravet	er gravet ere gravede
jage	jog jagede	har jaget	er jagen,t ere jagne
lade	lod	har ladet, ladt	—
slaae	slog	har slaaet	er slaaet er slagen, slaget ere slaaede slagne
staae	stod	har staaet	—
tage	tog	har taget	er tagen,t ere tagne

Mærk. 1. Som uregelmæssige i Imperfectum kunne henføres til denne Klasse:

faae	fik	har faaet	
gaae	gik	har gaaet	er gaaet, gangen,t ere gaaede, gangne

Mærk. 2. faren, erfaren ere Adjectiver. f. Ex. Han er ilde faren; en erfaren Mand.

9de Klasse,

som forandrer Stammens i i Imperfectum til a, men beholder det i Supinum og det pass. Participp.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
gide	gad	har gidt	—
give	gav	har givet	er given,t ere givne
klinge	klang	har klinget	—
sidde	sad	har siddet	—
stinke	stank	har stinket	—
tie	taug	har tiet	—

10de Klasse,

som indbefatter nogle faa, hvis Imperf. har Vocalen o eller aa, men hvis Supinum og pass. Participp. have samme Vocal som Stammen.

	Imperf.	Perf. Ind. A.	Perf. Ind. P.
lee	lo	har leet	—
ligge	laa	har ligget	—
see	saae	har seet	er seet ere sete
æde	aad	har ædt	er ædt ere ædte

o ogsaa i Sup. og Part. har

sværge	svoer	har svoret	er svoren,t ere svorne

§. 10.

Om de defective Verber.

Defective Verber kaldes de, som mangle een eller anden af Verbernes ellers sædvanlige Former. Denne Mangel finder Sted:

a) i intransitive Verber, hvilke ikkun bruges upersonlige i Passiv. Nogle have formedelst deres Begreb en passivisk Perfectsform, f. Ex. er kommen, er løben, hvilket alt er omtalt, men altid kun den første. Man siger ei: er bleven eller har været kommen o. s. v.

b) i reflexive Verber, som ifølge deres Natur heller ikke kunne have Passiv.

c) i upersonlige Verber, der enten ere blot active eller blot passive. f. Ex. det sneer, det dages.

d) i deponente og gjensidesvirkende Verber, der kun have passiv Form og kun conjugeres i Præsens, Imperfectum, Præsensfuturum, Imperfectsfuturum. f. Ex. lykkes, lykkedes, skal eller vil lykkes, skulde eller vilde lykkes.

Mærk. Supiner som lykkets, længts, slaaets har man villet indføre; men de ere ei almindelige og ei at anbefale fra Vellydens Side.

e) i Verberne bør, tør, maa, kan, skal, vil, som intet Passiv have, intet Imperativ og intet activt Particip. Kun af kan og vil forekommer Futurum.

VII. Om Adverbiet.

§. 1.

Om Adverbiernes Begreb og Inddeling.

Et Adverbium er et Ord, som tjener til at angive de nærmere Omstændigheder ved et uselvstændigt Beskaffenhedsbegreb. Adverbierne staae derfor som Tillægsord til Verber, Adjectiver og hinanden indbyrdes. f. E. Manden gaaer hurtigt, en let seilende

Baad, et meget godt Uhr, en særdeles magelig indrettet Vogn.

Mærk. Adverbierne maae vel skilles fra Adjectiverne, der stedse forklare et selvstændigt Begreb, og ikke bruges som saadanne. Urigtigt vilde man sige en aldeles Ødelæggelse. Dog ere nogle Ord baade Adjectiver og Adverbier. f. Ex. indvortes, udvortes, fælleds. Ofte er ogsaa et Adjectiv underforstaaet. f. Ex. Han har gjort sig særdeles (megen) Umage.

Adverbierne kunne efter deres Bemærkelse inddeles i:

1) Stedsadverbier, som svare paa de Spørgsmaal: hvor, hvorhen, hvorfra, hvorigjennem, hvorom? f. Ex. her, der, op, oppe, ned, nede, ud, ude, udenfra, herfra, derfra, herigjennem, derigjennem, herom, derom.

2) Tidsadverbier, som svare paa de Spørgsmaal: naar, hvorlænge? f. Ex. idag, igaar, imorgen, før, tilforn, fordum, længe, betids, aarle, silde.

3) Talsadverbier, som svare paa det Spørgsmaal: hvorofte? f. Ex. eengang, idelig, sjælden, altid, undertiden.

4) Maadesadverbier, som svare paa det Spørgsmaal: hvorledes? f. Ex. saaledes, ligeledes, ligemaade, vel, ilde, alle de paa viis, f. Ex. uheldigviis, stykkeviis, og de fleste af Adjectiver dannede. f. Ex. hurtigt, langsomt o. s. v.

5) Størrelses- eller Gradsadverbier. f. Ex. meget, tilfulde, neppe, næsten, kun, aldeles, idetmindste.

6) Bekræftelses- og Benægtelsesadverbier. f. Ex. vist, visselig, ingenlunde, ikke, ei, sikkerlig.

7) Tvivls- og Ønskesadverbier. f. Ex. maaskee, kanskee, muligen, rimeligviis, sandsynligviis, blot, bare.

8) Aarsags- og Virkningsadverbier. f. Ex. desaarsag, altsaa, følgelig.

9) Ordens- og Følgeadverbier. f. Ex. først, dernæst, desuden, ydermere, tillige.

Mærk. 1. De 2 sidste Klasser af Adverbier kunne ogsaa henregnes til Conjunctionerne.

Mærk. 2. Nogle Adverbier ere correlative ɔ: indbyrdes svarende til hinanden som demonstrativt og relativt Begreb. f. Ex. der, her, (dem.) hvor (rel.). De relative ere ogsaa spørgende.

§. 2.

Om Adverbiernes Bøining.

De Adverbier, der betegne Omstændigheder eller Beskaffenheder, som kunne finde Sted i større eller mindre Grad, kunne naturligviis, ligesom Adjectiverne, forandre deres Form efter denne Gradsforskjellighed ɔ: compareres, og det i samme Grader og paa samme Maader, som Adjectiverne. f. Ex. klogt klogere klogest; længe længere længst.

Mærk. 1. Uregelmæssig compareres Adverbierne ilde værre værst, vel bedre bedst, tidt tiere tiest, gjerne hellere helst. Mangelfulde ere før først, neden nederst, oven øverst, ude yderst, inde, inderst.

Mærk. 2. Adverbiernes Superlativ udtrykkes undertiden ved et superlativt Adjectiv i Intetkjøn med Præpo-

sitionen paa foran. f. Ex. paa det Bedste, paa det Behageligste.

Mærk. 3. En egen Bøining have i Danſken nogle Adverbier, som betegne en Bevægelse til Stedet, idet de tilføie et e for at udtrykke en Nærværelse paa Stedet. f. Ex. gaae ud, være ude, gaae hjem, være hjemme.

VIII. Om Præpositionerne.

§. 1.

Om Præpositionernes Begreb.

En Præposition er et Ord, som udtrykker enkelte Ords Forhold til hinanden i en Sætning. — Ofte kunne nemlig Ordenes Forhold indbyrdes ikke tilkjendegives ved særegne Forholdsendelser eller ved Constructionen, men maae udtrykkes ved særskilte Forholdsord, hvilke kaldes Præpositioner, fordi de hyppigst sættes foran de Ord, hvis Forhold de betegne, eller som de styre. f. Ex. at reise fra, til, igjennem, udenom, forbi Kjøbenhavn.

Mærk. Naar Præpositionerne intet Ord styre, ere de Adverbier. f. Ex. Han tog Kjolen paa; han lukkede Døren i.

§. 2.

Om Præpositionerne i Danſken.

Præpositionerne i Danſken ere deels enkelte, saasom:

ad, af, bag, blandt, efter, for, fra, før, gjennem, hos, i, inden, med, mellem, mod, om, over, paa, samt, siden, til, trods, uden, under, ved;

deels sammensatte, saasom:

bagved, bagefter, foran, forbi, formedelst, foruden, forved, iblandt, ifølge, igjennem, imellem, imod, indenfor, istedetfor, omkring, ovenfor, ovenpaa, tvertimod, udaf, udenfor, udi o. s. v.

De Forhold, som ved disse Præpositioner kunne udtrykkes, ere utallige, og samme Præposition kan betegne forskjellige. f. Ex. staae i Døren, (Stedsforhold), komme i rette Tid, (Tidsforhold), stjæle af Mangel, (et Aarsagsforhold), sættes over Een, (en Ophøielse), under Een, (en Nedtrykkelse) o. s. v.

Mark. 1. Undertiden anføres blandt Præpositionerne a, der skulde betyde det Samme, som paa. f. Ex. to a Gangen, men uden Grund, da ad i dette Tilfælde er det brugelige Ord. Aa forekommer kun i Sammensætninger. f. Ex. Aasyn.

Mark. 2. Naar Præpositionen for (det tydske vor) sammensættes med Verber, forandres den gjerne til fore, f. Ex. forestille, foregive, foresætte o. s. v. til Forskjel fra den tonløse Forstavelse for (det tydske ver). f. Ex. forstille, forgive o. s. v.

Mark 3. De længere Former imellem, imod, igjennem bruges meest, hvor Præpositionerne staae ene; de kortere Former mellem, mod, gjennem meest i Sammensætning. f. Ex. gaae igjennem Byen, gjennemgaae; Mellemkomst, komme imellem. Det samme er Tilfælde med Adverbiet igjen og gjen. f. Ex. gjentage, tage igjen. Dog siges hyppigt imellemstunder, og efter det nægtende u beholdes de Former, som begynde med i. f. Ex. uigjennemtrængelig, uigjendrivelig. Udaf og udi ere forældede Former.

XI. Om Conjunctionerne.

§. 1.

Om Conjunctionernes Begreb.

En Conjunction er et Ord, som forbinder hele Sætninger og udtrykker deres Forhold til hinanden indbyrdes. f. Ex. Da Veiret var godt, saa gik jeg ud.

Mærk. 1. Skjøndt Conjunctionerne undertiden kun synes at forbinde enkelte Ord, forbinde de dog hele Sætninger. f Ex. Faderen og Moderen ere døde ɔ: Faderen er død, og Moderen er død

Mærk. 2 Naar Conjunctionerne ikke forbinde Sætninger, ere de at ansee som Adverbier. f. Ex Jeg har gjort det, siden (Conj.) du var her. Jeg har ei hørt fra ham siden (Adverb.).

§. 2.

Om Conjunctionernes Inddeling.

Efter de Forholds Natur, hvori Sætninger angives at staae til hinanden, inddeles Conjunctionerne i:

1) copulative, forbindende, hvilke forene Sætninger, der staae i samme Forhold, saasom: og, samt, baade=og, saavel=som, deels=deels, ikke alene=men endog, hverken=eller. f. Ex. Manden og Konen ere døde.

2) disjunctive, adskillende, der forbinde Sætninger, af hvilke hver enkelt staaer i et særskilt Forhold, hvorfra de øvrige udelukkes, saasom: eller, enten=eller. f. Ex. Enten Manden eller Konen har sagt det.

3) causale, Aarsagsconjunctioner, der vise, at den

Sætning, hvortil de høre, indeholder en Aarsag, saasom: thi, for, fordi, efterdi, eftersom, saasom, siden, da, at, for at, paa det at. f. Ex. Han satte sig, fordi han var træt.

Mærk. Et ganske særegent Brug af Conjunctionen at i Danske finder Sted foran Infinitiver eller hele Sætninger, der ere Omskrivelser af Subject eller Object. f. Ex. At handle efter Samvittighed er Pligt for Enhver. At du gjorde det, var slemt. Jeg saae, at han faldt. I disse Tilfælde er den at ansee som Infinitivs- eller Sætningsartikel.

4) conclusive, Slutningsconjunctioner, der vise, at den Sætning, hvori de staae, indeholder en Virkning Følge eller Slutning, saasom: altsaa, thi, derfor, saa, da o. s. v. f. Ex. Han er doven, derfor faaer han Straf. Han er ødsel, altsaa er det intet Under, at han ingen Penge har. Jvfr. Adverb.

5) consecutive, Tidsconjunctioner, der vise, at den Sætning, hvori de staae, indeholder en Tidsbestemmelse, saasom: da, efterat, imedens, naar, saasnart el. saasnart som, saa ofte el. saa ofte som, før el. førend, inden el. forinden. f. Ex. Jeg kom, efterat han var gaaet ud.

6) conditionale, Betingelsesconjunctioner, der vise, at den Sætning, hvori de staae, indeholder en Betingelse, saasom: om, dersom, hvis, ifald, saafremt. f. Ex. Hvis det bliver godt Veir, gaaer jeg ud.

7) concessive, Tilstaaelsesconjunctioner, der vise,

at Noget maa indrømmes, saasom: skjøndt, endskjøndt, om end, enddog, uagtet, ihvorvel. f. Ex. Skjøndt han fortjener Straf, har han dog endnu ei faaet den.

8) adversative, Modsætningsconjunctiioner, som tilkjendegive en Modsætning mellem Sætningerne, saasom: men, derimod, dog, alligevel. f. Ex. Den Hest er smuk, men dyr.

9) explanative, Forklaringsconjunctioner, som bebude en Forklaring, saasom: nemlig, saasom. f. Ex. Han kjøbte mange Ting, nemlig eller saasom: Knive, Saxe, o. s. v.

10) comparative, Sammenligningsconjunctioner, som udtrykke en Sammenligning mellem Sætningers Indhold, saasom: som, ligesom, end. f. Ex. Min Broder er ligesaa stor, som jeg. Angive de en Sammenligning i Størrelse og Grad, kaldes de proportionale, Forholdsconjunctioner, saasom: jo-jo, jo-desto, saa-saa. f. Ex. Jo større Besværlighed, jo større Roes.

X. Om Interjectionerne.

En Interjection er et Ord, som i sig indbefatter en heel Sætning eller Mening. f. Ex. Au! (det gjør ondt). Tak! (jeg takker).

Interjectionerne kaldes egentlige, naar de ei henhøre til nogen anden Taledeel, saasom alle Følelses- og Udraabsord, der frembringes i første Øieblik, inden man faaer Stunder til at yttre sin Mening fuldstændigt, f. Ex. ah! ak! fy! o! aa! top! o. s. v. og alle

imitative Lyd, hvorved man søger at efterligne Lyden af den Handling, man vil betegne. f. Ex. knak! puf! plump! o. s. v. Uegentlige derimod kaldes de, naar en anden Taledeel bruges for en heel Sætning. f. Ex. velkommen ɔ: vær velkommen, bort ɔ: gaa bort! Alle Imperativer kunne ansees for Interjectioner.

Orddannelseslære.

§. 1.

Om Ordenes Dannelse i Almindelighed.

Læren om Ordenes Dannelse bestaaer af tvende Hovedddele: 1) Læten om deres Afledning 2) Læren om deres Sammensætning.

Afledning er den Forandring, der foretages med et Ord, hvorved samme Grundbegreb gaaer over til et nærbeslægtet, f. Ex. Herre Herskab, Herredømme, eller Ordet overføres til en anden Ordklasse. f. Ex. Ven venlig, færdig Færdighed, drive Drift.

Sammensætning er tvende selvstændige Ords Forbindelse til eet, for nøiere at bestemme eet Hovedbegreb. f. Ex. Pengetrang, himmelblaa.

A. Afledning.

§. 2.

Om Ordenenes Afledning i Almindelighed.

Ordenes Afledning kan skee paa en tredobbelt Maade:

A. ved Forlængelse, i det nogle Bogstaver eller Stavelser føies til Stamordets Begyndelse, (Forstavelser, Præformativer), f. Ex. Held Uheld, Misheld, Vanheld; eller til dets Slutning, (Endestavelser, Afformativer). f. Ex. stave Stavelse, Helt Heltinde.

B. ved Forkortelse, i det nogle Endebogstaver bortkastes. f. Ex. skyde Skud.

C. uden Forlængelse eller Forkortelse. f. Ex. Salve, at salve. Pibe, at pibe.

Mærk. 1. Hyppigt forandres ved Afledningen, ligesom ved Bøiningen, Ordenes Hovedvocaler og Endeconsonanter overeensstemmende med Sprogets Love for Bogstavernes Overgange. f. Ex. Fald fælde, Skud skyde, Flid flittig, Skib Skipper.

Mærk. 2. Dersom Stamordet endes paa e, eller, som i de deponente, gjensidesvirkende og lidende Verber, paa es, bortfalde disse Endelser foran Tillægsendelsen. f. Ex. redde Redning, længes Længsel.

Mærk. 3. Ikke sjældent finde flere af disse Forandringer Sted paa samme Tid. f. Ex. Bedrageri, behændig, bedømme.

§. 3.

Om de danske Substantivers Afledningsendelse.

De sædvanligste Endelser, hvorved afledede Substantiver dannes, ere:

de, dom, e, hed, me, skab, der hyppigst føies til Adjectiver for at angive den ved disse udtrykte Egenskab som selvstændig. f. Ex. høi Høide, rig Rigdom, vred Vrede, god Godhed, fed Fedme, egen Egenskab.

else, en, eri, ing, ning, sel, der hyppigst føies til Verber for at udtrykke deres Begreb som selvstændigt. De angive enten en Handling, snart activ, f. Ex. Tænkning, Tænken af tænke, Færsel af fare, Bevægelse af bevæge, snart passiv, f. Ex. Blusel af blues; eller et Subject (det, der gjør Noget), f. Ex. Dæmning (det, som dæmmer); eller et Object (det, som gjøres), f. Ex. Gjerning, Broderi; ogsaa et Middel, f. Ex. Gjærdsel (det, hvormed man gjærder).

n, ſt, t, te, der ligeledes føies til Verber og betegne Virkningen af den ved Verbet udtrykte Handling. f. Ex. Sagn af ſige, Fangſt af fange, Skrift af ſkrive, Løfte af love.

dømme, der føies til Subſtantiver, ſom betegne Perſoner, og udtrykke det, Perſonen herſker over. f. Ex. Konge Kongedømme, Herre Herredømme.

er og **ling**, der føies til Subſtantiver, Adjectiver, Verber og gjerne betegne Perſoner. Dom Dommer, tydſk Tydſker, læſe Læſer, Æt Ætling, ung Yngling.

inde, ſke, der, ligeſom **ke** og **ning**, ofte udtrykke et Hunkjønsbegreb. f. Ex. Sanger Sangerinde, Sangerſke, Frænde Frænke, Drot Drotning, Dronning.

Sjældnere bruges Endelſerne: **erſe, ert, i, m, ſter.** f. Ex. Stlegerſe af ſtege, Kikkert af kige, Provſti af Provſt, Barm af bære, Blomſter af det gl. Blomme.

En Formindſkelſe udtrykkes ved **e, ike, ke, ken, ling, lil.** f. Ex. Vænge af Vang, Lædike af Lade, Rædike af Rod, Stikke (Gravſtikke) af Stok, Frøken af Frau, Faerlil, Dulle (Duelil) Billing af Bid.

Mærk. 1. Enhver Endelſe har ikke udelukkende een Betydning eller føies kun til een Ordklaſſe. f. Ex. **en, er**, betegne ogſaa Stedet og føies til Subſtantiver, ſaaſom Kok Kjøkken, Tyv Tyveri, bage Bageri o. ſ. v.

Mærk. 2. Undertiden tilføies et **n** foran Afledningsendelſen. f. Ex. Medlidenhed, af at lide med. Ogſaa kommer Præpoſitionen eller Adverbiet, ſom ellers kun kan bruges efter Verbet, i Afledningen ofte foran. f. Ex. Nærværelſe, af at være nær.

Mærk. 3. Nogle Adjectiver have intet tilsvarende afledet Substantiv. f. Ex. Fremmed, spids. Andre maae gaae tilbage til et forældet Stamord. f. Ex. Af gammel kommer ikke Gammelhed, men Ælde, af det tydske alt.

Mærk. 2. Som Exempler paa Endelsernes forskjellige Betydning sammenholde man følgende Ord: Egenskab, Egenhed; Hellighed, Helligdom; Manddom, Mandskab; Vildhed, Vildskab; Storhed, Størrelse; Frihed, Frist; Slaaen, Slag; Slægt, Slæt; o. s. v.

§. 4.

Om de danske Adjectivers Afledningsendelser.

De sædvanligste Endelser, hvorved afledede Adjectiver dannes, ere:

ig, der føies til Substantiver og Verber og udtrykker Begrebet som adjectivisk. f. Ex. Mod modig, Tørst tørstig, lyde lydig.

Mærk. Stundom forhærdes denne Endelse til tig og sig. f. Ex. flittig, vittig, opsætsig.

bar, elig, lig, der føies til Substantiver og Verber og udtrykke snart blot det adjectiviske Begreb, snart en Duelighed eller Mulighed. f. Ex. Frugt frugtbar, seile seilbar, Ven venlig, tækkes tækkelig, røre rørlig. lig kan ogsaa udtrykke en Gjentagelse, f. Ex. aarlig; en Formindskelse, f. Ex. rødlig, syrlig, eller forandre et andet Adjectivs Begreb til transitivt. f. Ex. kjær kjærlig.

laden, der føies til Adjectiver og udtrykker en Formindskelse. f. Ex. grøn grønladen.

agtig, som, der føies til Substantiver, Adjectiver og

Verber og tilkjendegive en Beskrivelse, en Tilbøielighed. f. Ex. Frygt frygtagtig, lang langagtig, langsom, Vold voldsom.

Mærk. som forlænges igjen til sommelig. f. Ex. fredsommelig.

isk, sk, der føies til Substantiver og Verber og betegne, hvorfra Noget er oprundet, hvorhen det hører eller for hvem det passer sig. f. Ex. Barbar barbarisk, løbe løbsk, Skjelm skjelmsk. Ofte danne de Benævnelser af Lande og Folk. f. Ex. dansk, tydsk, russisk.

en, ern, der føies til Substantiver og betegne, hvoraf Noget bestaaer. f. Ex. Guld gylden, Sølv sølvern.

et, der ligeledes føies til Substantiver og udtrykker en Beskrivelse. f. Ex. Brod broddet, Bug buget.

Sjældnere forekomme Endelserne:

haftig, el, s, vorn. f. Ex. mandhaftig, vammel af væmmes, gængs af Gang, tossevorn. Et eget Slags Adjectiv afledes af Substantiver ved Tillægget er. f. Ex. En Hamborger Skipper.

Mærk. I nogle Ord indskydes t, nt, er foran lig. f. Ex. Mund mundtlig, Uge ugentlig, ud yderlig. I Verber paa dre og gre kommer det ved Synkope bortfaldne e tilbage. f. Ex. forbederlig ikke forbedrelig, ærgerlig ikke ærgrelig.

§. 5.

Om de danske Pronomers og Numeralers Afledning.

Ved Pronomerne finder ingen egentlig Afledning Sted. Af Talordene derimod afledes Cardinaltallene fra tretten til nitten af de foregaaende ved at tillægge ten,

som igjen er afledet af ti, og Ordenstallene af Cardinaltallene ved de i Formlæren angivne Endelser.

§. 6.

Om de danske Verbers Afledningsendelser.

De sædvanligste Endelser, hvorved Verber dannes, ere:

e, te, der næsten føies til alle Ordklasser. f. Ex. Smag smage, smægte, god gotte, om ymte, du dutte.

ge, ige, ke, le, me, ne, re, se, ske, der tilføies til Substantiver og Adjectiver. f. Ex. Spor spørge, Magt bemægtige, seen sinke, Smug smugle, rød rødme, hvid hvidne, Gnist gnistre, reen rense, Herre herske.

Mærk. Undertiden føies til samme Stamord forskjellige Endelser, hvormed forskjellige Bibegreber udtrykkes. f. Ex. smage smægte, svige svigte, flage flagre, qvæde qviddre, yde yttre, stime stimle.

§. 7.

Om de danske afledede Adverbier.

Sædvanlige Endelser for de afledede Adverbier i Danksen ere: ledes, lig, ligen el. ligt, lunde, sinde, viis. f. Ex. nogenledes, nylig, viseligen el. viseligt, nogenlunde, nogensinde, naturligviis. Men mange Adverbier ere afledede af de forskjellige Taledele paa gandske særegne Maader. f. Ex. betids af Tid, næsten af nær, indvortes, udvortes af ind, ud o. s. v. Hyppigt bruges Adjectivernes Intetkjønsform som Adverbium. f. Ex. at handle godt, ondt, klogt, misundeligt. Af Adjectiver paa ig dannes

ogsaa Adverbier ved at tilføie Endelsen en, f. Ex. lykkeligen; dog bruges disse Adjectiver, saavelsom de paa en og alle Adjectiver af een Endelse, ofte uforandrede i adverbialsk Betydning. f. Ex. leve lykkelig, komme sjælden, gaae stille. Et egent Slags Adverbier ere de, som ere dannede af de active Participier ved Tilføielsen af et s. f. Ex. at komme farendes, ridendes, kjørendes o. s. v. Nogle faa, især Stedsadverbier, endes paa er. f. Ex. øster, vester.

Mærk. Præpositioner og Conjunctioner ere nogle af Sprogets ældste Stamord, sandsynligviis fra først af Substantiver eller afledede af saadanne. Men dette kan kun vises ved at gaae tilbage til Stamsprogene. Interjectioner ere Sprogets første Ord, eller siden fremkomne ved Forkortelse af en Sætning, eller ved Sammensætning af flere Ord.

§. 8.

Om de Forstavelser, hvorved danske Ord afledes.

De sædvanligste Forstavelser, hvorved Afledning skeer i Dansken, ere:

be er, for (det tydske vor), der i Almindelighed kun lægges til Verber og de deraf dannede Substantiver og Adjectiver. De forstærke eller forandre gjerne Verbernes Betydning, eller give de intransitive en transitiv Bemærkelse. f. Ex. læsse belæsse, kjende erkjende, dele fordele, gribe begribe, fare befare, skrive Beskrivelse, kjende Erkjendelse, søge Forsøg. for har ved Verber undertiden en forværrende Betydning. f. Ex. forlægge ɔ: lægge Noget, saa at det ei kan findes, forgive ɔ: give urigtigt.

mis, over, van, u. u udtrykker en Benægtelse, de øvrige en Mangel, Feil eller Forværrelse af Begrebet. U føies til Substantiver og Adjectiver. f. Ex. Uheld uheldig; mis, over og van tillige til Verber. f. Ex. Misheld, Vanheld, misforstaae, vanhellige, Overtro, oversee.

Mærk. over maa ikke blandes med Præpositionen over. f. Ex. oversee (forglemme), oversee (gjennemsee).

ant, und, veder (baade igjen og imod), der nærmest ere optagne fra det tydske Sprog. f. Ex. overantvorde undtagen, vederlægge, Vederpart.

sam, der føies til Substantiver. f. Ex. Samtale. Ved Verber bruges sammen. f. Ex. sammenstille.

Sjældnere forekomme Forstavelserne aar, ge, i, yd. f. Ex. Aarsag, Gesandt, ihvo, ydmyge.

B. Sammensætning.

§. 9.

Om Sammensætningen i Almindelighed.

Ordene sammensættes i Almindelighed for med eet Ord at kunne udtrykke et samlet Begreb, som ellers ikke uden Omskrivning med flere Ord kunde tilkjendegives. f. Ex. en Skolebog ɔ: en Bog, der bruges i Skoler.

Sammensætningen kaldes blandet, naar dens sidste Deel er fremkommen ved Afledning og i denne afledede Form ikke er almindelig, f. Ex. selvstændig (stændig af Stand bruges ikke); reen, naar to virkelig for sig bestaaende Ord forbindes til eet. f. Ex. Gudsfrygt. Til den blandede Sammensætning henhøre især endeel Adjectiver, som betegne en legemlig eller aandelig Egenskab, f. Ex. langhaandet, bredskuldret, stivsindet,

godbædig, og nogle Substantiver. f. Ex. Nybygger, Skarpretter, Fribytter.

I Almindelighed er i Sammensætningen den sidste Deel Hovedordet, som bestemmer Ordklassen; ved Adverbier, Præpositioner og Conjunctioner finder undertiden en Undtagelse Sted, f. Ex. saasnart, hvilket dog kan opløses til: saa snart som. Det første Ord tilkjendegiver enten et Tillægsbegreb, en Omstændighed ved det første, f. Ex. Øllebrød, Slotsbygning, Ædelsteen; eller et Forhold, der ellers kun ved Bøining tilkjendegives, f. Ex. et Genitivs- Dativs- Accusativs- Ablativsforhold, saasom: Niddingsværk, Læselyst, Lovgiver, Stokkeprygl, Snigmord.

Mærk. De med Præpositioner sammensatte Verber bruges gierne i uegentlig Betydning. f. Ex. overgaae, forsee &c.

Syntaxis.

1 Afsnit.

Om en Sætning og dens Dele.

---

§. 1.

Om en Sætning.

1) En Sætning er en i Ord udtrykt Tanke eller Forestilling. f. Ex. Gud er god.

2) Til enhver Sætning hører:

a) en Gjenstand, hvorom Noget udsiges, et Subject. f. Ex. Gud.

b) Noget, som udsiges om denne Gjenstand, et Prædicat. f. Ex. god.

c) Et Ord, som forbinder Subject og Prædicat, Copula. f. Ex. er.

Ofte ere imidlertid Prædicat og Copula forbundne i et eneste Prædicatsverbum. f. Ex. Manden gaaer ɔ: er gaaende. Drengen leer ɔ: er leende.

3) Er Prædikatsverbet transitiv-activt, fordrer det efter sig Navnet paa den Gjenstand, som Subjectet gjør Noget ved, som Handlingen gaaer ud paa, og dette kaldes Tingsobject. f. Ex. Manden tager Bogen. Undertiden fordrer det efter sig Navnet paa den Gjenstand, for hvis Skyld Handlingen skeer, og dette kaldes Personsobject. f. Ex. Manden gav Sønnen Bogen.

Mærk. Som Subject staae ei blot Substantiver, men ogsaa Infinitiver og andre Ord, der ere brugte som Substan-

tiver, ligesom undertiden hele Sætninger. f. Ex. At læse er nyttigt. Det Men er altfor ærgerligt. At Du har gjort det, glæder mig.

§. 2.

Om Beskaffenheden af Subject, Prædicat og Object.

Subject, Prædicat og Object i en Sætning kaldes enkelte, naar der kun er eet af hver, f. Ex. Manden bærer Byrden; sammensatte, naar der ere flere af hver, f. Ex. Manden, Konen og Børnene arbeide og slide, men fortjene neppe Føde og Klæde. Fremdeles kaldes de nøgne, naar de ikke ved Bibegreber ere nøiere bestemte, f. Ex. Manden gav Sønnen Bogen; uddannede, naar de nøiere ere bestemte ved Tillægsord, ved Præpositioner med deres Cásus, eller ved relative og Conjunctions-Sætninger. f. Ex. Den gode Fader gav gjerne sin flittige Søn en nyttig Bog, hvori han kunde læse for at øve sig.

§. 3.

Om Sætningers Inddeling.

Efter Beskaffenheden af Subject, Prædicat og Object inddeles Sætningerne igjen i enkelte eller sammensatte, nøgne eller udvidede. Efter det Forhold, hvori de staae til hinanden, inddeles de i Hovedsætninger, som indeholde den Hovedtanke, de øvrige Sætninger tjene til nærmere at bestemme, og Bisætninger, som tjene til nærmere at bestemme Hovedsætningen. f. Ex. Drengen fik Straf (Hovedſ.), fordi han var uartig (Biſ.).

En saadan udvidet Sætning, hvori man med Mening kan holde op før Enden, kaldes en løs Sætning. f.

Ex. Skovens Eier sørger, naar det gamle Træ falder, under hvis Skygge han dvælede, af hvis Sjældenhed han var stolt, hvis Frugter formerede hans Velstand; men meer end dobbelt sørger han, naar Stormen omstyrter hans Haab, den unge skjønne Stamme, der engang skulde vorde hans Efterslægts Glæde, Stolthed og Gavn.

En saadan udvidet Sætning derimod, hvori man intetsteds med Mening kan holde op før Enden, kaldes en Periode. Perioden er af et dobbelt Slags: den enkelte, Indskudsperioden, hvor Subjectet i en Hovedsætning er revet fra Prædicatet ved een eller flere indskudte Bisætninger, f. Ex. den Mand, hvis Samvittighed frikjender ham for Brøde, frygter ingen menneskelig Dom; og den toleddede eller sammensatte Periode, som bestaaer af flere Sætninger, der ved Conjunctioner saaledes ere knyttede til hinanden, at man intetsteds med Mening kan holde op før Enden. Den Sætning af disse, som maa tænkes først, og indeholder den Betingelse eller den Omstændighed, under hvilken det finder Sted, som i den anden udsiges, kaldes Forsætningen, Antecedens, Prodosis, den derimod, som maa tænkes sidst og vel er en Følge af Forsætningen, men dog indeholder Hovedtanken, kaldes Eftersætningen, Consequens, Apodosis, f. Ex. Naar Dødelighedens uundgaaelige Lod træffer os saaledes, at ei alene den modne Olding henkaldes fra os til fortjent Hvile efter fuldendt Arbeide, men og den unge, nu fuldt udviklede Mand hen-

rives midt i det nys begyndte Løb (Forſ.), da ſaares vore Hjerter (Efterſ.).

§. 4.
Om Ordenes Stilling i en Sætning.

Uagtet i Danſken Ordenes Stilling i Sætningen ganſke afhænger af Tanken, der ſkal udtrykkes, og Maaden, hvorpaa den ſkal fremſtilles, ſaa at der umulig lader ſig give beſtemte Regler for, hvorledes Sætningens enkelte Ord i ethvert Tilfælde ſkulle følge paa hinanden, har dog Grammatiken lagt en vis Ordfølge, ſom derfor kaldes den grammatikalſke, til Grund, og, hvor der afviges fra den, ſiges **Inverſion**, **Omſætning**, at finde Sted.

Efter denne grammatikalſke Ordfølge ſtaaer **først** Subjectet med hvad dertil hører, dernæſt **Verbet** med Tillægsord, og, hvis der er brugt en ſammenſat Tidsform, førſt Hjælpeverbet, ſaa Tillægsordet, og endelig Infinitivet, Supinet eller Participiet. Herpaa følger i de tranſitive Sætninger førſt **Perſonsobjectet**, ſaa **Tings**objectet, og endelig ſlutter **Præpoſitionen** med **Caſus**. f. Ex. Min Fader har igaar lovet mig en Bog til Foræring.

Mærk. 1. I paſſive Verbers Præterita ſættes ligeſaa ofte Perſonsobjectet mellem Hjælpeverbet og det paſſive Particip. f. Ex. Brevet blev mig ſendt. Det var mig ſagt.

Mærk. 2. I viſſe Tilfælde er det yderſt vigtigt for Tydeligheds Skyld at bevare den grammatikalſke Ordfølge. f. Ex. Jeg lod ſpørge ham o. ſ. v. forſkjelligt fra: jeg lod ham ſpørge o. ſ. v.

§. 4.
Om Subjectets Plads bag efter Verbet.

Bestemt Afvigelse fra denne grammatikalske Ordfølge, i det Verbet sættes foran Subjectet, finder Sted:

a) i alle spørgende Sætninger, undtagen naar der spørges med hvo eller hvilken. f. Ex. Er Manden hjemme?

b) i optative Sætninger, naar Verbet staaer i Imperfectum eller Plusqvamperfectum. f. Ex. Gjörde du blot det! Havde du blot været her!

c) i betingede Sætninger, naar Conjunctionen er udeladt. f. Ex. Gjør du det, er jeg tilfreds.

d) i alle Eftersætninger og overalt, hvor en anden Deel af Sætningen drages frem i Spidsen. f. Ex. Var du min Ven, saa hjalp du mig i min Nød. Derfor har jeg gjort det. Desaarsag kan jeg ei agte dig.

2 Affnit.

Om de enkelte Ords Forbindelse indbyrdes.

---

1. Om Substantiverne.

§. 1.
Om Apposition.

Naar to eller flere Substantiver, som betegne samme Gjenstand og tjene til at forklare hinanden indbyrdes, sættes sammen uden Forbindelsesord i lige Casus, siges de at staae i Apposition til hinanden. f. Ex. Min Nabo, Snedkeren, er død. Christian den Fjerde, Konge i Danmark, var en udmærket Regent. Saadanne Substantiver skulle, saavidt muligt, være af samme Kjøn og Tal. Dog er Afvigelse heri undertiden nødvendig. f. Ex. Kopperne, en Sygdom, der ved Vaccinationen troedes aldeles udrøddet, omtales nu igjen. Denne Ordføining kan altid opløses til en relativ Sætning. f. Ex. Christian den Fjerde, som var Konge o. s. v.

1. Naar saadanne Substantiver skulle staae i Genitiv, betragtes de hyppigt i Dansken som eet Ord, og blot det sidste faaer Genitivsendelsen. f. Ex. Min Nabo Snedkerens Huus. Kong Christians Regjering. Kun hvor det gjælder om at udhæve hvert enkelt Begreb især, bøies de hvert for sig. f. Ex. Snedkerens, min Naboes, Huus. Arild Hvidtfeldts, Historieskriverens, Grav.

Anm. 2. Appellativer, som endes paa e og betegne Embeder, Værdigheder Titler, miste sædvanligviis dette e, naar de staae foran deres Proprier. f. Ex. *Kong Christian, Herr N. N., Grev N. N.* Dog undtages de, som endes paa inde og det franske esse, f. Ex. *Grevinde, Baronesse N. N.*, saa og Ordene *Pave* og *Kammerherre*. f. Ex. *Pave Leo den Tolvte, Kammerherre N. N.*

§. 2.
Om Nominativ.

Naar et Substantiv benævner den Gjenstand, hvorom Noget udsiges, eller som er, gjør, lider Noget, sættes det i **Nominativ** og kaldes Subjectet eller Subjectsnominativet. f. Ex. *Manden er god, Barnet læser i Bogen. Sønnen elskes af Faderen.* Men der gives desforuden et andet Nominativ, som kaldes **Prædikatsnominativet**, naar et Substantiv benævner det, som Nogen er, bliver, hedder, kaldes o. s. v. f. Ex. *Han bliver Officeer til Nytaar. Han hedder Wilhelm.*

§. 3.
Om Genitiv.

Naar to Substantiver, som benævne forskjellige Gjenstande, staae sammen, og det ene tjener til at fuldstændiggjøre det andets Begreb, sættes hiint, med hvilket man som oftest kan svare paa det Spørgsmaal: "hvis?" i **Genitiv**. f. Ex. *Mandens Bog. Rosens Blade.*

Genitivsendelsen udtrykker derfor:

a) et **Eiendomsforhold**, saavel i egentlig, som uegentlig Forstand. f. Ex. *Mandens Huus, Sjælens Dyder.*

b) et Aarsagsforhold. f. Ex. Badens latinske Ordbog ɔ: den af Baden udgivne.

c) et Beskrivelsesforhold. f. Ex. et tre Aars Barn.

Mærk. 1. Det beskrivende Genitivsforhold udtrykkes i Dansken ofte uden Genitivsendelsen, blot ved at sætte det beskrivende Substantiv umiddelbart foran det, hvis Begreb det tjener til at fuldstændiggjøre, og særskilt, dersom det er et Proprium, men sammenføiet til eet Ord dermed, dersom det er et Apellativ. f. Ex Odense By. Frederiksberg Slot. Havbugt. Jernanker. Ofte kan ogsaa Genitivsforholdet udtrykkes ved et Adjectiv, f. Ex. de homeriske Sange istedetfor Homers Sange, den sokratiske Methode istedetfor Sokratesses Methode. Dog er dette sjældnere i Dansken. Hyppigst bruges saaledes en Slags adjectiviske Substantiver paa er, der ere dannede af Stedsnavne. f. Ex en Hamborger Kjøbmand, en Aalborger Skipper, Flensborger Muursteen o. s. v.

Mærk. 2. Den i andre Sprog brugelige partitive eller Delings-Genitiv udtrykkes i Dansken ved at sætte Substantiverne sammen uden Forandring. f. Ex. En Mængde Mennesker, en Tønde Tran. Bliver Substantivet bestemt, da tilføies en Præposition. f. Ex. en Tønde af den gode Tran.

Mærk. 3. Naar til et Substantiv, som skulde staae i Genitv, høre andre Ord, som, for at forklare dets Begreb, ere tilføiede bag efter ved en Præposition, sættes Genitivsendelsen først ved det Ord, som slutter Begrebet. f. Ex. Kongen af Preussens Lande. Kommer der eet eller flere Substantiver endnu bagefter i Apposition, da faaer først det sidste af disse Genitivsendelsen. See §. 1 Mærk 1. f. Ex. Den forrige Keiser af Frankrig, Napoleon Buonapar-

tes Grav er paa St. Helena. Dog søger man heller at undgaae saadanne Vendinger, især naar de enten vilde støde Øret eller være utydelige. f. Ex. Den Grav, hvori den forrige Keiser o. s. v. ligger, er o. s. v.

Anm. 4. Den danske Genitiv paa s kan ofte omskrives ved en Præposition; men Øvelsen maa lære, hvilken den rigtige er paa hvert Sted. f. Ex. Salomo, Davids Søn eller Søn af David. David, Salomos Fader eller Fader til Salomo. Husets Dør eller Døren paa Huset. Husets Værelser eller Værelserne i Huset. Denne Omskrivning er ikke sjældent særdeles vigtig for Velklang og Tydelighed og bør anvendes overalt, a) hvor 2 Genitiver vilde komme sammen, f. Ex. til Befordring af Stadens Sikkerhed, ikke: til Stadens Sikkerheds Befordring; b) hvor en relativ Sætning hører til Genitivet, f. Ex. Bøssen gik af for Skytten, som faldt, ikke: Skyttens Bøsse gik af, som faldt. Den forekommer ofte i visse Talemaader, f. Ex. at slaae Øiet ud paa Een, istedetfor slaae Eens Øie ud, stoppe Munden paa Een o. s. v.

Anm. 5. Ofte sættes blot Genitivet, medens det Ord, som styrer det, er underforstaaet. f. Ex. Guldets Priis er høiere end Sølvets. En Construction, som flere nyere Sprog ei tillade.

§. 4.
Om Dativ.

Naar et Substantiv benævner den Gjenstand, for hvis Skyld, med Hensyn paa hvem, f. Ex. til hvis Fornøielse, Gavn eller Skade Noget skeer, staaer det i Danskens, som i andre Sprog, i Dativ. Dette Forhold

udtrykkes deels ved Ordføiningen, **Constructionen**, i det Dativet sættes umiddelbart foran Accusativet, f. Ex. jeg gav Manden Bogen, deels ved Præpositionerne for og til, især naar Ordstillingen kunde medføre nogen Utydelighed. f. Ex. Det blev Aften for dem. Jeg kjøbte det til ham.

§. 5.
Om Accusativ.

Naar et Substantiv benævner den Gjenstand, hvorpaa en Handling gaaer ud, som Nogen eller Noget virker paa, sættes det i Accusativ. Dette Forhold betegnes i Danſken blot ved Constructionen, idet Substantivet, som staaer i denne Casus, sættes umiddelbart foran det styrende Adjectiv, og efter det styrende Verbum eller den styrende Præposition. f. Ex. Han er den Ting mægtig. Jeg tog Bogen. Jeg gik til Kongen. Kun hvor Verbet tillige har et Dativ efter sig, staaer dette foran Accusativet. f. Ex. Jeg rakte Manden Bogen. Ogsaa kunne i Danſken Substantiver, som betegne **Tiden**, **Rummet**, **Maalet**, **Vægten**, **Værdien**, **Prisen**, føies til Sætningen som Accusativer, uden Præposition. f. Ex. Han bliver her otte Dage. Han er reist mange Miil. Han er tre Alen høi. Kanden veier ti Lod.

§. 6.
Om Vocativ.

Naar Substantivet benævner den Gjenstand, som tiltales, anraabes, paakaldes, sættes det i **Vocativ**. Dette Forhold udtrykkes i Danſken ved den bestemte

Artikels Bortkastelse. f. Ex. Gode Gud! Syndige Menneske!

§. 7.

Om Ablativ.

Naar et Substantiv benævner Midlet, hvorved, Redskabet, hvormed, Maaden, hvorpaa, Aarsagen, hvorfor, den Deel af Tingen, hvori o. s. v. Noget skeer, sættes det sædvanligviis i Ablativ. Dette Forhold udtrykkes i Dansken ene ved Præpositioner. f. Ex. Han slog mig med Stokken. Han gjorde det paa sin Maade. Han gjorde det af Trang. Han stak sig i Foden.

II. Om Artiklerne.

§. 1.

Om Artiklernes Brug i Almindelighed.

Naar en Gjenstand omtales ganske i Almindelighed, uden Indskrænkning, faaer sædvanligviis det Substantiv, som benævner den, ingen Artikel. f. Ex. Rug er dyrere end Byg. Kjærlighed er Christendommens Hoveddyd. Udpeges derimod en enkelt ubestemt Gjenstand af en heel Mængde, bruges den ubestemte Artikel, og omtales en Gjenstand som vis, bestemt, bruges den bestemte. f. Ex. Jeg har seet en Mand gaae forbi. Jeg har seet Manden, jeg talte med igaar. (See Formlæren).

Mærk. 1. Naar Benævnelser paa Embeder, Værdigheder og Haandteringer staae foran deres Proprier, faae de ingen Artikel. Justitsraad N. N. Keiser Napoleon. Skræder N. N. Ligeledes sættes ofte ingen Artikel, naar man anfører Aarstal. f. Ex. Aar 1660 indførtes Enevoldsregjeringen.

Mærk. 2. Den bestemte Artikel bruges ofte, naar en heel Slægt eller Art betragtes som en eneste Gjenstand. f. Ex. Mennesket er dødeligt. Den Dydige faaer sin Løn.

§. 2.
Om den ubestemte Artikels Sted.

Den ubestemte Artikel staaer i Danſken altid foran Substantivet, og, naar dette har et Adjectiv hos sig, og saa foran dette. f. Ex. en Mand, en god Mand; et Huus, et guult Huus. Kun de adjectiviske Ord slig, saadan, ligedan, hvordan, mangen staae foran den ubestemte Artikel, f. Ex. slig en Mand, saadan en Opførsel, mangen en Skilling o. s. v. og, naar Adverbierne saa, hvor, altfor eller for staae foran Adjectivet, faaer Artiklen sin Plads mellem Adjectiv og Substantiv. f. Ex. Saa smukt et Huus, for god en Mand, hvor stor en Ære.

§. 3.
Om den ubestemte Artikels Brug.

Den ubestemte Artikel kan ifølge sin Natur ikke bruges foran Collectiver, da de ikke betegne nogen enkelt Gjenstand, og foran Proprier, da de altid betegne en vis bestemt Gjenstand. Naar den derfor staaer ved slige Substantiver, ere de at ansee som Appellativer. f. Ex. en Hansen ɔ: et Medlem af den Familie, hvis fælleds Navn er Hansen; en Cicero ɔ: en stor, udmærket Taler, som Cicero; en Viin ɔ: en enkelt Viinsort. Undertiden er denne Artikel ogsaa i Danſken brugt i et udeladt Adjectivs Sted, f. Ex. han har en Taalmodighed ɔ: en stor T., og undertiden

staaer den endog ved Substantiver af Fleertallet, der have et Talord foran sig, for at tilkjendegive en Slags Forringelse eller Ubestemthed. f. Ex. Han gav mig en tre, fire Rigsdaler. Han bliver her en tre, fire Uger. Den betegner da det Samme, som næsten, omtrent.

§. 4.

Om de bestemte Artiklers Brug.

Substantivernes bestemte Artikel kan ikke bruges ved Personers Navne og Steders Navne, naar disse ere fuldkomne Proprier. Derimod kan den bruges ved saadanne Stedsnavne, som oprindeligt ere Appellativer. f. Ex. Kongekilden, Øresundet. Den bruges i Dansken sædvanligviis efter alle Landes Navne paa ie, f. Ex. Tyrkiet, Tartariet, fordi disse gjerne ere dannede af Folkenes Navne og staae istedetfor Tyrkernes Land, Tartarernes Land. Men Endelsen en i nogle Landes Navne, f. Ex. Spanien, Italien, er ingen Artikel. Derimod bruges Adjectivernes bestemte Artikel foran en Persons eller et Steds Navn, som har et Adjectiv hos sig. f. Ex. den vise Sokrates, det gamle Leire.

§. 5.

(Fortsættelse).

Om de bestemte Artiklers videre Brug.

Naar Adjectivet heel staaer som et Tillægsord til et Substantiv, kan Substantivernes Artikel ofte bruges istedetfor Adjectivernes, og den skal altid bruges, naar al og begge staae saaledes. f. Ex. hele Folket, det hele Folk; men alt Kornet, begge Brødrene.

Ligeledes kan Adjectivernes Artikel ofte bruges, uagtet Adjectivet ikke staaer ved Substantivet, men underforstaaes. f. Ex. Det har den (skjelmske) Henrik gjort. Saa strede de (brave) Nordmænd for Norge. Især finder dette Sted i Poesie.

Mærk. Endelsen en, som undertiden findes i Enden paa Adjectiverne, f. Ex. høien Mast, salten Hav, er rigtigere at ansee som en Levning af ældre Former, end som Substantivernes Artikel, der er hængt i Enden af Adjectivet. f. Ex. Kong Christian stod ved høien Mast. Hr. Zinklar drog over salten Hav.

Naar et Adjectiv staaer som Substantiv, bruges det sædvanlig bestemt og faaer Adjectivernes Artikel. f. Ex. den Rige, den Gode. Kun Nationers og Sprogs Navne faae undertiden Substantivernes Artikel. f. Ex. Tydsken, Svensken, Græsken.

III. Om Adjectiverne.

§. 1.

Om Adjectivernes Forbindelse med deres Substantiver.

Adjectiverne skulle i Dansken altid, hvad enten de ere brugte som Tillægsord eller som Prædikater, rette sig efter de Substantiver, hvortil de høre, i Tal og Kjøn. I andre Sprog, hvor Adjectiverne declineres, maae de og rette sig efter deres Substantiv i Casus. f. Ex. en god Mand, et godt Menneske, gode Mennesker. Stuen var ham for liden. Huset var ham for lidet. Værelserne vare ham for smaae. Besynderlige Undtagelser i Dansken ere de Adjectiver faa, alle, mange og nogle, der undertiden staae

ved Substantiver af Enkelttallet. f. Ex. Han har kun faa Skilling i Lommen. Tager fat alle Mand! Klokken er mange. Det koster kun nogle Rigsdaler.

Naar et Adjectiv staaer som Prædicat til flere Substantiver, staaer det altid i Fleertallet. f. Ex. Manden og Konen ere gamle.

§. 2.

Om Adjectivernes Sted.

Naar Adjectiverne staae som Tillægsord, er deres sædvanlige Plads foran Substantivet. f. Ex. en stor By, den skjønne Farve. En Construction som følgende: "Herren er min Hyrde god," er kun tilladelig i Poesie. Derimod sættes de bagved deres Substantiver, a) naar de staae som Prædicater dertil f. Ex. Byen er stor, Farven er skjøn; b) naar de staae som Binavne ved Personers Navne, f. Ex. Gorm den Gamle, Knud den Store; c) naar de, ligesom Participer, lade sig opløse i en relativ Sætning. f. Ex. Vort Aarhundrede er rigt paa Begivenheder, værdige at optegnes i Historiens Aarbøger o: som ere værdige o. s. v.

§. 3.

Om flere Adjectivers Forbindelse.

Naar flere Adjectiver staae sammen, og det sidste udgjør eet Begreb med det Substantiv, hvortil de alle høre, maa det ikke forenes med de foregaaende ved noget Forbindelsesord. f. Ex. Den gode, retskafne rige Mand (den gode, retskafne Rigmand). Hvor

dette Forhold derimod ikke finder Sted, forenes det sidste Adjectiv som oftes med de foregaaende ved en Conjunction, skjøndt denne ogsaa stundom udelades. Men da maa nødvendigviis et Komma træde i dens Sted. f. Ex. Den gode, retskafne og rige Mand eller den gode, retskafne, rige Mand.

§. 4.

Om de relative Adjectiver.

Nogle relative Adjectiver fordre kun eet Object, andre baade Persons og Tingsobject. f. Ex. Han er den Ære værdig. Han er mig tre Rigsdaler skyldig. Stundom have de deres Object bag efter sig med en Præposition, stundom for ved sig uden Præposition. f. Ex. Han er tilbøielig til den Ting. Det er Manden gavnligt. Begge Constructioner tillade især de Adjectiver, som tilkjendegive, at Noget er en Person eller Ting til Gavn eller Skade, Ære eller Skam, med eller mod, let eller vanskeligt, nødvendigt eller unødvendigt, passende eller upassende o. s. v. hvilke alle kunne have deres Object foran sig uden Præposition og efter sig med Præpositionerne for og til. De kunne derfor og siges at styre Dativ.

Mærk. De relative Adjectiver kunne ofte bruges som absolute. f. Ex. Det er en værdig Mand.

§. 5.

Om Comparativ.

Naar to Gjenstande ere sammenlignede ved et Comparativ og den paafølgende Conjunction end, sættes begge Sammenligningsleddene, hvis de ere Substantiver eller

substantiviske Ord, i lige Casus. f. Ex. Han er større end jeg. Jeg har anseet mig rigere end ham. Dennes Formue er større end Hiins. Ofte udelades det ene Sammenligningsled. f. Ex. Du maa være flittigere (end du er). Jeg har dog staaet mig bedre (end Du har staaet dig).

Undertiden bruges i Dansken Comparativ istedetfor Positiv. f. Ex. Flere (mange) Lærde have paastaaet det.

§. 6.

Om Superlativ.

Superlativerne staae i Dansken ofte med Præpositionerne af og iblandt efter sig. De maae da rette sig i Kjøn efter det Substantiv, der er styret af Præpositionen. f. Ex. Mennesket, den ædleste af Guds Skabninger paa Jorden, nedværdiger sig saa ofte til at være Dyret ligt.

IV. Om Talordene.

§. 1.

Om Talordenes Forbindelse med Substantiverne.

Talordene sættes altid umiddelbart foran Substantiverne, naar disse ingen andre Tillægsord have. f. Ex. To Mennesker, den første Blomst. Have de derimod saadanne, da kommer det an paa, om disse eller Talordene nærmest høre til det substantiviske Begreb; thi det Ord, som i Henseende til Begrebet nærmest er forenet med Substantivet, sættes det nærmest. f. Ex. tre hele

Rigsdaler, ganske forskjelligt fra hele tre Rigsdaler; den skjændige første Daad, ganske forskjelligt fra den første skjændige Daad.

De Talord, som have Kjønsendelser, rette sig i Kjøn efter det Substantiv, hvortil de svare. f. Ex. een Mand, eet Menneske; den anden Gaard, det andet Huus.

Mærk. Uagtet Cardinaltallene fra to af stedse skulle staae ved Substantiver af Fleertallet, findes de dog ofte, naar Talen er om Tællen og Maalen, ved Substantiver af Enkelttallet. f. Ex. Han faldt ind i Landet med femten tusinde Mand. Han gav mig hele fire Skilling.

§. 2.

Om Talordenes særegne Brug.

Naar Talordene angive en Deel af en større Mængde, have de gjerne Præpositionen af efter sig. f. Ex. To af mine Brødre vare her.

I Angivelse af Aarstal bruges Cardinaltal istedetfor Ordentstal. f. Ex. Aar atten hundrede og fem og tyve, istedetfor det atten hundrede og fem og tyvende Aar.

V. Om Pronomerne.

§. 1.

Om Pronomernes Kjøn, Tal og Casus.

De substantiviske Pronomer skulle i Kjøn og Tal rette sig efter det Substantiv, i hvis Sted de staae; men deres Casus bestemmes ved det Forhold, hvori de staae i Sætningen. f. Ex. Moderen roste sin Søn, fordi han var flittig. Faderen rev-

sede sin Datter, fordi hun var uartig. Menneskene anraabe Gud om Hjælp, fordi han kan befrie dem fra al deres Nød. Staae de istedetfor flere Substantiver, sættes de altid i Fleertallet. f. Ex. Hans Fader og Moder døde, da de endnu vare meget unge. Staae de istedetfor et Infinitiv eller en heel Sætning, sættes de altid i Enkelttallet i Intetkjøn. f. Ex. Jeg stødte min Fod, hvilket hindrer mig i at gaae. Jeg var nødt til at gaae meget, fordi det var nødvendigt for min Sundhed.

De adjectiviske Pronomer rette sig i Kjøn, Tal og Casus efter det Substantiv, hvorved de staae. f. Ex. Har du seet denne Mand før? Har du seet dette Menneske før? Har du seet disse Mennesker før?

§. 2.
Om de personlige Pronomer.

1) De personlige Pronomer rette sig undertiden mere efter det naturlige end efter det grammaticalske Kjøn. f. Ex. Mennesket slog sig, da han faldt. Fruentimmeret viste Heltemod, da hun forsvarede sig. Kun maa mærkes, at istedetfor Dyrs Navne, hvad enten disse ere Han- eller Hunkjøn, bruges altid Fællesdskjønspronomet den. f. Ex. Hingsten vrinskede, da den saae Hoppen.
2) Den første og anden Persons Pronomer bruges, uden at den Gjenstand, de betegne, forhen er nævnet. f. Ex. Jeg giver dig Bogen. Derimod

maae den tredie Persons Pronomer aldrig bruges, naar ikke de Ord, i hvis Sted de staae, gaae iforveien. Talemaader som: de sige, de fortælle istedetfor Folk sige, Folk fortælle, ere aldeles utilladelige, især i Skriftsproget.

3) Den tredie Persons Pronomen maa ikke tilføies, naar Substantivet, i hvis Sted det staaer, selv er tilstede i Sætningen. f. Ex. Manden er her, ikke: Manden han er her. Dog bruges denne Gjentagelse undertiden, for ligesom at bringe den Læsende til at dvæle desto længere ved Gjenstanden. f. Ex. Denne Skjændige, ham, hvem Niddingsdaad og Uretfærdighed brændemærke, ham vil jeg straffe. Især er dette ofte Tilfældet, naar de demonstrative og relative Pronomer den som, den der, hvo der, hvad der, gaae iforveien. f. Ex. Den, der frygter Gud, han behøver ei at ræddes for Mennesker. Ogsaa naar en indskudt Mellemsætning eller Parenthes er saa vidtløftig, at Prædicatet skilles for langt fra Subjectet, kan denne Gjentagelse finde Sted. f. Ex. Penge — hvo har ei maattet erkjende denne sørgelige Sandhed? — de kunne udrette Alt.

4) Istedetfor jeg bruges af Konger og Fyrster vi. f. Ex. Vi Frederik den Sjette o. s. v. Ogsaa bruge undertiden Forfattere dette Fleertalspronomen som et Beskedenhedsudtryk. f. Ex. Vi tale her ikke om dem o. s. v. I Tiltale bruges som Høflighedsudtryk De istedetfor du. f. Ex. Kommer De nu først? Kun sjældent bruges i Tiltale til Tjenestefolk

han og hun, og I er aldeles udelukket fra det mere dannede Sprog i denne Betydning.

5) Ved de personlige Pronomer staaer ofte et Substantiv med eller uden Adjectiv i Apposition. f. Ex. I Niddinger! Jeg arme Mand! I dette Tilfælde bruges istedetfor du stedse Possessivet din, f. Ex. din Stymper, din Nidding, og istedetfor eder stedse jer. f. Ex. Jeg vil ikke have med jer urimelige Folk at gjøre. Den tredie Persons Pronomer have i dette Tilfælde gjerne et Substantiv med den bestemte Artikel efter sig. f. Ex. Jeg har hørt ham, Patrioten, tale. Jeg vil ikke stride for ham, den uretfærdige Konge.

§. 3.

Om det reflexive sig.

Istedetfor Dativ, Accusativ og Ablativ af den tredie Persons personlige Pronomen, baade i Enkelttallet og Fleertallet, ham, hende, den, det, dem, bruges sig, naar der skal betegnes samme Person, som er Subject i Sætningen. f. Ex. Manden slog sig ɔ: Manden eslv; men Manden slog ham ɔ: en Anden, som tilforn er omtalt.

Mærk. 1. I infinitiviske Sætninger, som kunne opløses ved det ubestemte Pronomen man, bruges sig, naar der vises tilbage paa det udeladte Subject. f. Ex. At øve sig i det Gode er Pligt ɔ: at man øver sig.

Mærk. 2. I participialske Sætninger bruges sig og ham hende, den, det, dem, alt eftersom der udfordres, naar Sætningen opløses ved en Conjunction eller et

relativt Pronomen. f. Ex. Vi kunne ikke ynde denne Mand, saa forelsket i sig selv ɔ: som er saa forelsket i sig selv. Der kommer hun med de hende givne Blomster ɔ: med de Blomster, som ere givne hende.

Mærk. 3. Naar de staaer som Subject istedetfor den anden Persons Pronomen, bruges aldrig i Dat. Accus. og Abl. sig, men dem. f. Ex. De støder dem.

Mærk. 4. I en objectiv Sætning, hvor Subjectet staaer i Accus. og Verbet i Infinitiv, bruges ogsaa sig, naar den tredie Persons Pronomen i Dat. Accus. og Abl. i Enkeltallet skal vise tilbage paa Hovedsætningens Subject. f. Ex. A. bad B. laane sig (A.) en Rigsdaler. Staaer Pronomet derimod i Fleertallet, bruges i dette Tilfælde oftest og tydeligst dem. f. Ex. Hans Venner bade ham laane dem Penge. De Ulykkelige bade ham hjælpe dem.

§. 4.

Om de possessive Pronomer.

1) Ved Brugen af de possessive Pronomer maa mærkes det Ord, de staae istedetfor, og det, de som Tillægsord eller Prædicater svare til. Af hiint sees, hvilket Pronomen der bør vælges, af dette, i hvad Kjøn, Tal og Casus det valgte skal staae. f. Ex. Jeg slog min Søn, fordi han var uartig. Du straffede dit Barn, ligesom han sit. Vi adlyde vore Foresatte.

2) Det reflexive Possessiv sin bruges for at betegne samme Gjenstand, som er Subject i Sætningen, naar dette er Enkelttallet. Betegnes ikke Subjectet, bruges hans, hendes, dens, dets. Er Subjectet

Fleertallet, bruges deres, aldrig sin. f. Ex. Kain dræbte sin Broder Abel; men, Kain dræbte Abel, uagtet det var hans Broder. Vore første Forældre fortrøde strax deres Overtrædelse af Jehovas Bud.

Mærk. Sin bruges, ligesom sig, i infinitiviske Sætninger, som kunne opløses ved man, naar der vises tilbage paa det udeladte Subject, og i participialske Sætninger, eftersom der udfordres, naar Sætningen opløses. f. Ex. At øve sin Dyd er Pligt for Enhver ɔ: at man øver sin Dyd o.s.v. Jeg agter den sin Pligt opfyldende Mand ɔ: den Mand, som opf. o.s.v. Et ganske særegent Brug af sin findes Sted efter hver. f. Ex. Vi tage hver sin.

3) Possessiverne min, din, sin og vor kunne, naar de staae enten uden Substantiv eller som Substantiver, faae Genitivsendelsen s. f. Ex. Mine Børns Skjæbne er heldigere, end dines. Enhver sørger for Sines Vel.

§. 5.

Om de demonstrative Pronomer.

1) Denne og hiin modsættes gjerne hinanden, saa at denne bruges om det, som er sidst nævnt, hiin om det, som er først nævnt. f. Ex. Pompejus og Cæsar havde begge mange Tilhængere i Rom, hiin af Adelen, denne af Almuen.

2) Samme kan ofte til Fordeel baade for Tydelighed og Velklang afvexle med de personlige eller de andre demonstrative Pronomer. f. Ex. Jeg sender Dig en Bog med Bøn om, at Du vil gjen=

nemlæse samme. Dette Pronomen faaer ofte den bestemte Artikel foran sig, f. Ex. den samme Mand var her igjen, og undertiden forstærkes det ved Pronomet selv. f. Ex. Han kom i selvsamme Dieblik.

1) Selv føies til et Substantiv eller et Pronomen for at give samme mere Eftertryk. f. Ex. Manden selv har gjort det. Jeg selv har seet det. Foran et Substantiv staaer det ligesom Adverbiet endog. f. Ex. Selv Qvinder og Børn bleve ikke skaanede. Er Substantivet brugt bestemt, hedder det selve. f. Ex. Selve Kongen faldt.

§. 6.

Om de relative Pronomer.

1) De relative Pronomer som og der vise altid tilbage kun paa enkelte Ord; derimod maa hvilken bruges, naar der skal vises tilbage paa hele Sætninger. f. Ex. Jeg saae, at han faldt i Kampen, hvilket bedrøvede mig meget. Ellers bruges hvilken sjældent substantivt, uden hvor man for Tydeligheds Skyld betjener sig deraf, for ved dets forskjellige Kjøns- og Talformer at tilkjendegive, hvilket af flere foregaaende Ord der vises tilbage paa. f. Ex. Jeg sendte Dig en Kasse tillige med Bøgerne, hvilken jeg haaber du har faaet. Brugtes her som, var Udtrykket tvetydigt.

Mærk. 1. Der og som bruges iflæng. Dog sættes helst som hvor Stedsadverbiet der eller det pronominale Adverbium der kommer i Nærheden, og der sættes helst, hvor Conjunctionen som kommer strax foran eller efter.

Dativ, Accus. og Abl. af der bruges sjældent og kun i den høiere Stiil.

Mærk. 2. Naar Relativet som styres af en Præposition, staaer denne altid bag efter Relativet. f. Ex. Der staaer Manden, som du fik Bogen af.

2) Relativet kan i Danſken udelades, naar det staaer i Dat. Accus. eller Abl. f. Ex. Der staaer Manden, jeg gav Bogen ɔ: som (Dat.) jeg gav Bogen. Der ligger Bogen, jeg gav Manden ɔ: som (Accus.) jeg gav Manden. Der staaer Stokken, jeg slog ham med ɔ: som (Abl.) jeg slog ham med. I Nominativ kan det kun udelades, naar i en Sætning, som har et intransitivt eller et transitiv-passivt Prædicatsverbum, de demonstrative Adverbier her og der gaae foran Verbet, eller Personens Dativ staaer foran det passive Verbum. f. Ex. Manden, der staaer, er min Ven ɔ: som (Nom.) der staaer o. s. v. Bogen, mig blev given, ligger der ɔ: som mig blev given o. s. v. I Genitiv udelades det aldrig.

3) Istedetfor de relative Pronomer og en Præposition bruges ofte Stedsadverbiet hvor og Tidsadverbiet da. f. Ex. Der er Stedet, hvor jeg stod ɔ: som jeg stod paa. Der var en Tid, da jeg var meget lille ɔ: i hvilken jeg o. s. v.

§. 7.

Om de spørgende Pronomer.

1) Naar de spørgende Pronomer hvo og hvad ere brugte som Subjecter i en objectiv Spørgesætning, have de gjerne et Relativ efter sig i Danſken. f. Ex. Jeg veed ikke, hvo der har gjort det.

Dog udelades dette, naar Stedsadverbierne her og der staae foran Verbet. f. Ex. Jeg veed, hvo her er.

2) Hvo og hvad staae ofte som fuldkomne Demonstrativer. f. Ex. Hvo, som elsker sit Fædreneland, offrer villigt sit Liv for det. Sættes Objectet foran Verbet, kan Relativet udelades. f. Ex. Hvo sit Fædreland elsker, offrer det villigt sit Liv. Dog er denne Construction sjældnere. Staaer et Adverbium foran Verbet, kan Relativet sættes og udelades efter Behag. f. Ex. Hvo gjerne gider arbeidet, fortjener vel sit Brød, og hvo, som gjerne gider o. s. v.

3) Hvad bruges ofte adjectivisk, enten med paafølgende for eller uden samme, i alle Kjøn og Tal. f. Ex. Paa hvad Maade skeer det? Til hvad Priis er det? Hvad for Efterretninger bringer du? Desuden bruges det, ligesom hvilken, ofte i Udraab. f. Ex. Hvad for en Lykke! Hvilket Held!

§. 8.

Om hinanden og hverandre.

Det ubestemte Pronomen hinanden bruges, naar Talen er om to; hverandre, naar Talen er om flere. f. Ex. To Venner bør hjælpe hinanden. Mennesker bør hjælpe hverandre. Dog, naar Enkelts Virkning paa Enkelt antydes, bruges altid hinanden, endog hvor Talen er om flere. f. Ex. Vi bør elske hinanden ɔ: den Ene den Anden.

VI. Om Verberne.

§. 1.

Om Verbernes Forbindelse med deres Subject.

1) Verbet skal rette sig efter sit Subject i Person og Tal. f. E. Jeg skriver, vi skrive. Læs du, læser I.

Mærk. Naar De staaer istedetfor du, staaer Verbet i Enkelttallet. f. Ex. Er De her?

2) Naar Verbet svarer til flere Subjecter, som staae i Enkelttallet og ere forbundne ved copulative Conjunctioner, sættes det i Fleertallet. f. Ex. Min Søster og min Broder boe i samme Huus. Ere disse flere Subjecter derimod forbundne ved disjunctive eller adversative Conjunctioner, staaer Verbet i Enkelttallet. f. Ex. Enten min Søster, eller min Broder boer her. Ikke min Søster, men min Broder boer her.

3) Naar et Infinitiv eller en heel Sætning staaer som Subject, sættes Verbet i Enkelttal. f. Ex. At døe for sit Fædreneland er herligt. At han faldt, var bedrøveligt.

4) En foregaaende Sætnings Subject underforstaaes ofte, men Verbet retter sig ligefuldt derefter. f. Ex. Vi gik derhen, men stode længe og ventede forgjæves.

Naar Verberne i forskjellige Sætninger staae i samme Tider, kunne ogsaa, foruden Subjectet, Hjælpeverberne i de sammensatte Tidsformer udelades, naar de ere eens for alle Verber. f. Ex. Jeg har gaaet længe og søgt, men endnu ikke fundet Noget. Ellers udelades Hjælpeverbet hyppigt i Perfectum Infini-

tiv Activ efter de Verber burde, turde, kunne, ville, skulle og maatte. f. Ex. Jeg kunde nok gjort det ɔ: have gjort det. Jeg burde rigtignok læst det ɔ: have læst det.

§. 2.
Om Verbernes Object.

1) Adskillige Verber, saasom: haabe, troe, søge, tænke, forstaae, forsøge, mægte, stræbe, ønske, bede o. s. v. og især ville, skulle, turde, burde, kunne og maatte, tage efter sig som Object et Infinitiv, de første med at, de sidste uden at. f. Ex. Jeg haaber at see dig. Jeg troede at hjælpe ham. Jeg søger at naae dig. Jeg skal besøge dig. Jeg vil forbedre mig.

Mærk. Mange af disse Verber construeres ogsaa paa andre Maader. f. Ex. søge efter Noget, bede om Noget, forsøge paa en Ting o. s. v. Men efter ville, skulle, turde, burde, kunne og maatte kan altid underforstaaes et Infinitiv. f. Ex. Jeg bør det ɔ: bør gjøre det. Jeg vil det ɔ: vil have det

2) Nogle andre Verber, som bemærke en Sands, en Opmuntring, et Forbud, en Befaling, undertiden og Verbum lader, tage som Object efter sig en heel Sætning, hvis Subject staaer i Accusativ og hvis Prædicatsverbum staaer i Infinitiv. Den kaldes derfor ogsaa en Accusativ med Infinitiv. f. Ex. Jeg saae ham gjøre det. Jeg lader dig gaae.

Mærk. 1. Især efter de Verber, som bemærke en Sands, har Verbet sjældent at foran sig. f. Ex. Jeg hørte ham sige det, ikke: at sige det.

Anm. 2. En ganske særegen Construction finder Sted, naar den objective Sætning er relativ, idet Verbet bliver staaende i sin finitive Modus. f. Ex. Hun har kjøbt et Tørklæde, som Enhver kan see er ægte, istedetfor at være ægte.

§. 3.
Om Prædicatsnominativet.

De Verber at være, blive, vorde, hedde og Passivet kaldes tage det, man er, bliver, vorder, hedder eller kaldes, naar det er udtrykt ved et Substantiv, til sig i Nominativ, hvilket da kaldes Prædicatsnominativet. f. Ex. Han er Soldat. Han bliver General. Han hedder Peter. Han kaldes den Store. Kun naar Verberne være, blive og vorde ere brugte upersonligt, tage de Accusativ efter sig. f. Ex. Det er mig. Det bliver dig.

§. 4.
Om Verbernes Passiv.

1) Det active Infinitiv bruges istedetfor det passive deels efter nogle Adjectiver, f. Ex. det er værd at see, det er smukt at høre, deels efter nogle Verber, saasom: faaer, har, lader. f. Ex. jeg faaer Meget at gjøre. Jeg har en Deel at bestille. Jeg lader et Huus bygge.

2) En activ Sætning forandres til passiv, naar Objectet i den active forandres til Subject i den passive, Verbet sættes i samme Tidform i Passiv, som det var i Activ, og Subjectet i den active Sætning forbindes ved en Præposition med den passive. f. Ex. Faderen slog Sønnen; Sønnen slo-

ges eller blev slaaet af Faderen. En passiv Sætning forandres til activ, naar Navnet paa den handlende Gjenstand, som ved en Præposition er forenet med den passive Sætning, forandres til Subject i den active, Verbet sættes i samme Tidsform i Activ, som det var i Passiv, og Subjectet i den passive Sætning forandres til Object i den active. f. Ex. Landet erobredes af Fjenden. ɔ: Fjenden erobrede Landet.

Mærk. Findes intet Object i den active Sætning, bliver Verbet upersonligt i Passiv. f. Ex. Jeg skriver; der skrives af mig.

§. 5.

Om Verbernes Tider.

1) Præsens bruges i Dansken ikke blot, hvor der tales om Noget, som finder Sted for Øieblikket, men ogsaa, naar man omtaler, hvad det pleier at foregaae til en vis bestemt Tid. f. Ex. Drengen gaaer hver Dag i Skole. Der bruges ogsaa istedetfor Imperfectum i den fortællende Stiil, naar man vil gjøre sit Foredrag mere livligt ved ligesom at hensætte en forbigangen Begivenhed i Nutiden. f. Ex. Cæsar kommer, seer — og seirer. Ligeledes bruges det istedetfor Perfectum, naar man mere tænker sig den nærværende Virkning, end den forbigangne Handling, f. Ex. jeg læser her et Brev, hvori man skriver (har skrevet) mig o. s. v. og istedetfor Futurum, naar Fremtidsbegrebet tydelig nok ved Sammenhængen eller tilføiede Omstændigheder er tilkjendegivet. f. Ex. Jeg reiser næste Aar.

2) Imperfectum bruges, naar der i Almindelighed omtales, at Noget er skeet i den forbigangne Tid, uden at der ved Verbet selv bestemmes, om det er fuldendt, eller vedvarer endnu. Det anvendes derfor overalt i Dansken, hvor vi historisk berette noget Forbigangent. f. Ex. Napoleon opsvang sig til Frankrigs Keiser. Scipio ødelagde Carthago. Ogsaa betegner det ofte, at Noget vedvarede, da noget Andet skete, hvoraf det ligesom blev afbrudt. f. Ex. Jeg læste, da han kom. Et ganske særegent Brug af Imperfectum finder Sted i optative Sætninger, og i betingede, naar Betingelsen ikke virkelig finder Sted, men kun antages som tænkelig. f. Ex. Gik det blot godt! Handlede du efter mit Raad, kunde det endnu blive godt. Endelig kan det ogsaa bruges istedetfor Imperfectsfuturum. f. Ex. Jeg gik ud i Aften, hvis jeg vidste, det blev godt Veir ɔ: Jeg vilde gaae ud o. s. v.

3) Perfectum bruges i Dansken, naar man omtaler Noget, som er forbi, med Hensyn paa dets Følger for Øieblikket. f. Ex. Jeg har læst Bogen, kjender altsaa dens Indhold. Jeg har sat Bogen paa Hylden; altsaa maa den staae der.

4) Plusqvamperfectum bruges, naar Noget omtales som fuldendt, da noget Andet, der ogsaa er forbigangent, begyndte. f. Ex. Jeg var gaaet, da han kom. Jeg havde spiist, da du var hos mig.

Mærk. Af Perfectums og Plusqvamperfectums Natur følger, at hiint sædvanligviis har Præsens, dette Imperfectum efter sig i den følgende Sætning.

5) Af de forskjellige Futurformer bruges Præsensfuturet, naar noget Tilkommende omtales, som tænkes at følge efter noget Nærværende, f. Ex. jeg haaber, at du vil gjøre det, Imperfectsfuturet, naar noget Tilkommende omtales, som tænkes at følge efter noget Forbigangent. f. Ex. Jeg haabede, at han vilde komme. Omtales noget Tilkommende som fuldendt i Fremtiden, da bruges Perfectsfuturet efter et foregaaende Præsens, og Plusquamperfectsfuturet efter et foregaaende Præteritum. f. Ex. Jeg haaber, at du vil have gjort det, naar jeg kommer hjem. Jeg haabede, at du vilde have gjort det, naar jeg kom hjem. Omtales Noget som fuldendt i Fremtiden, paa hvilket noget andet Tilkommende vil følge, bruges Futurum exactum. f. Ex. Naar jeg faaer læst, vil jeg gaae ud. Men istedetfor det bruges ofte Perfectum. f. Ex. Jeg vil gaae ud, naar jeg har læst.

§. 6.

Om Verbernes Maader.

1) Om Indicativ, Conjunctiv, Optativ og Imperativ er i Formlæren anført det Fornødne. Om Infinitivet er at mærke, at det kan staae i alle substantiviske Forhold, baade som Subject og Object, og ved en Præposition knyttes til den øvrige Deel af Sætningen. Det har da den verbale Artikel at

foran sig. f. Ex. At elske Gud over Alt og sin Næste, som sig selv, er Christendommens første Bud. Christus har befalet os at elske vore Fiender. Vi erhverve os Guds Velbehag ved at være dydige. Det føies i Danſken paa en besynderlig Maade saavel til Substantiver som Adjectiver. f. Ex. Her er Plads nok at staae. Han er let at overtale. Ofte har det ogsaa en Præposition efter sig uden Casus, f. Ex. han er god at arbeide for; jeg har Ingen at klage paa; det er vanskeligt at skrive om, hvilken Construction i de fleste andre Sprog maa omskrives ved en relativ Sætning.

2) Da Participierne ere verbale Adjectiver, gjælder naturligviis om dem, ligesom om Adjectiverne, at de skulle rette sig efter de Substantiver, hvortil de høre, i Kiøn og Tal, og i andre Sprog tillige i Casus. De bruges baade som Tillægsord til et Substantiv, f. Ex. en brølende Løve, en bunden Mand, og som Substantiver. f. E. Den Trængende. Ofte staae de ogsaa som et Slags Adverbier ved Verbet f. Ex. Han kom ridende, han sidder fangen.

Enhver participialsk Sætning kan opløses enten til en relativ eller en Conjunctionssætning. f. E. Et reisende Selskab ɔ: et Selskab, som reiser. Denne Mand, saa slet udrustet med Talegaver, duer ikke til Taler ɔ: denne Mand duer ikke til Taler, da han er saa slet udrustet o. s. v. Derfor kunne ofte relative Sætninger,

hvor Relativet staaer som Subject, forandres til participialske ved at udelade Relativet og sætte Verbet i Participium i samme Tid, som det stod tilforn. f. Ex. Jeg har ofte seet Manden, som gaaer der ɔ: den der gaaende Mand. Ligeledes kunne Conjunctionssætninger, hvis Subject have et tilsvarende Ord i en hosstaaende Sætning, forandres til participialske, ved at udelade tilligemed Conjunctionen Subjectet, eller det i den hosstaaende Sætning tilsvarende Ord, i hvis Sted Subjectet i Conjunctionssætningen da træder, og ved at sætte Verbet i samme Tidsform i Participium, som det stod i tilforn. f. Ex. Jeg møder ofte Manden, naar han kommer hjem ɔ: den hjemkommende Mand; da Manden var ihjelslagen, begravede de ham ɔ: de begravede den ihjelslagne Mand. Imidlertid bruges disse participialske Constructioner sjældnere i Dansken.

Mærk. I active Sætninger maa Verbet staae i Præsens eller Imperfectum, i passive i Perfectum eller Plusqvamperfectum, naar de skulle kunne forandres til participialske.

VII. Om Adverbierne.

§. 1.

Om Adverbiernes særegne Brug.

Uagtet Adverbierne egentlig kun tjene til at bestemme et uselvstændigt Beskaffenhedsbegreb, finder dog et ganske særegent Brug af nogle Sted foran Substantiver, og da maa egentlig et Adjectiv underforstaaes. f. Ex. En særdeles (mærkelig) Tildragelse; han har anvendt temmelig (god) Flid. Dog

kunne de fleste ikke bruges paa denne Maade; man kan f. Ex. ikke sige en ganske Ødelæggelse istedetfor en fuldkommen Ødelæggelse eller Josephs ydermere Historie istedetfor Josephs fortsatte Historie. Ogsaa nogle Steds- og Tidsadverbier staae ofte bag efter Substantiverne, og da er et Subject og et Verbum udeladt. f. Ex. Landene her ɔ: som ligge her; Opløbet igaar ɔ: som skete igaar. Iøvrigt er det saare vigtigt at lægge Mærke til, naar et Adverbium skal bruges for nærmere at bestemme et uselvstændigt Begreb, som er udtrykt ved Verbet, og naar et Adjectiv skal bruges for at bestemme et selvstændigt Begreb, som er Subject eller Object. f. Ex. Han skildrede ham meget eenfoldig, og han skildrede ham meget eenfoldigt. Han blev dømt aldeles uskyldig, og han blev dømt aldeles uskyldigt.

§. 2.

Om Adverbier i participialske Sætninger.

Naar en Sætning forandres til participialsk, sættes gjerne Adverbiet foran Participiet og sammensættes ofte dermed til eet Ord. f. Ex. Manden, som er her, ɔ: den herværende Mand.

§. 3.

Om ja og jo.

Adverbiet ja bruges som Svar paa et Spørgsmaal, hvori ingen Nægtelse findes. f. Ex. Er du der? Ja! Undertiden bruges det ogsaa som et Udraab. f. Ex.

Han bad mig, ja! bønfaldt mig endog med grædende Taarer derom.

Jo derimod bruges som Svar paa et Spørgsmaal, der indeholder en Nægtelse eller Tvivl. f. Ex. Er du ikke der? Jo! Fandt du Ingen hjemme? Jo! Ligeledes bruges det til at gjendrive en nægtende Sætning. f. Ex. Du var her ikke før. Jo jeg var. Ogsaa bruges det undertiden ironisk som Udraab. f. E. Jo! det var smukt!

VIII. Om Præpositionerne.

§. 1.

Om Præpositionernes Casus.

Uagtet Præpositionerne i Dansken sædvanligviis styre Accusativ eller Ablativ, styre dog undertiden fra, i og til Genitiv, naar de betegne Steds- eller Tidsforhold. f. Ex. kjøre til Sogns, fare til Himmels, gaae fra Bords, være til Aars, i Mandags, i Søndags.

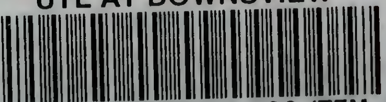
I nogle sammensatte Adverbier, f. Ex. ilive, itide, tildøde o. s. v. have Substantiverne faaet et e i Enden, hvilket vist er en Levning af den gamle islandske Dativ, som i Dansken maa være brugt efter Præpositionerne med, i, af, til, ad. Denne Endelse findes ogsaa ofte, naar Præposition og Substantiv ere adskilte og betragtede hver for sig som eet Ord. f. Ex. ad Aare, med Rette.

Mærk. For og til udtrykke ofte det dativiske Begreb. (See Pag. 93 §. 4.).

Rettelser.

Pag.	8	Lin.	3	nedenf.	det, l. der.
—	27	—	5	ovenf.	Adjectiverne l. Adjectiver
—	44	—	5	nedenf.	sjelden l. sjældne
—	49	—	8	—	Stamme l Stammen
—	92	—	13	ovenf.	Caula l. Copula
—	107	—	2	—	oftes l. oftest
—	63	—	12	nedenf.	tilføi: bringe, bragte, bragt
—	69	—	2	ovenf.	tilføi: stikke, stak, har stukket, er stukken, t, ere stukne. tvinge, tvang, har tvunget, er tvungen, t, ere tvungne.

Et hist og her manglende eller overflødigt Komma bedes Læreren venligst selv at rette.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 08 07 06 011 2